

ZAKARPATÍ

v červnu 2004

Deník turisty

Rejstřík

heslo	strana	heslo	strana
autobusová doprava	15,17,18	Poljana Kuk	6
Arpád, opevnění	8	Polonina Boržava	4 - 7
Bílá Tisa, potok	16	Polonina Čornohora	15 - 16
Blyzncycja, vrchol 1880 m	14	Polonina Svydovec	14
Boržava, polonina	4 - 7	potraviny	7
ceny potravin	7	pověřivost	10
čas kyjevský, místní	13	povodeň v roce 1998	12
Černá Tisa, řeka	14	pracovní pobyty Ukrajinců v zahraničí	6, 7
Čorna hora, vrchol 2020 m	16	Prislop, sedlo nad Koločavou	11
Čorna rika, též Ozerjanka, potok	8	Prislop, sedlo na polonině Boržava	6
děti	8, 16	Rachiv, město okresní	17
důchody starobní Ukrajinců	5, 6	Rika, řeka	7
elektrické instalace	7	Ruska Mokra, obec	12
Gemba, vrchol	5	salaš	6 - 7
Hoverla, vrchol 2060 m	15	silnice	14, 17
Hrab, vrchol	5	silniční provoz	8
hranice stará čs.-polská	9, 10, 16	Sloboda, obec	9, 10
hraniční přechod	4, 18	Stij, vrchol 1681 m	5
Jasyňa, město	15	Stohy, vrchol	13
jazyk ukrajinský, hovorový	9, 14	Synevyrské jezero	9
Kamenica, vrchol 1127 m	6	Synevyr, obec	8
koliba malá	6	Synevyrska Poljana, obec	8, 10
koliba velká	8	školní docházka	12
Komsomolsk, starý název pro Německou Mokrou	11	telefonní spojení	12
koně	9, 14	Temjatic, vrchol	4
kostely	13	Tempa, vrchol	13
Koločava, obec	10, 11	Terebla, řeka	8
konipas-trasochvost horský	10	Teresva, řeka	12, 13
kříže	13	trasochvost-konipas horský	10
Kvasy, obec	15	Trojaska, vrchol	14
květena	8, 13-16	Turkul, vrchol	16
Lazeščyna, obec	15	ubytování	7, 9, 10
linie Arpád	8	Ukrajinci za prací do zahraničí	6, 7
Luhy, obec	17	Ukrajinská povstalecká armáda	11
Magura Žide, vrchol	5	ukrajinština	9, 14
mapy	3	Unharjaska, vrchol 1707 m	14
maršrutka, dopravní spojení	4, 8	Ust'-Čorna, obec	12, 13
Menčul, vrchol 1156 m	7	Užhorod, město oblastní	4, 17
Mežgorje, ruský název pro Mižhirji		Velykyj Balzatul, potok	16
Mižhirja, město okresní	7	Velykyj verch, vrchol 1558 m	5
muzeum vorařství-pltníkov	8	vlak	15
národní park Čorna hora	15	víci	5
Nimecka Mokra, obec	11	Volovec, obec	4
odpadky	13	Volové, starý název pro Mižhirji	7
Olbracht Ivan, spisovatel	11 - 12	vypálená tráva	5
Opolonek, vrchol 1177 m	5, 6	Vyškovskij Horhan, vrchol 1439 m	10
Ozerjanka, též Čorna rika, potok	8	zákopy z 1. světové války	15, 16
peníze	4, 17	železnice	14, 15
Plaj, vrchol	4	ženy	8, 12

MAPY

Odkazy na mapový server

Ukrainian Map Server

Zakarpatska Oblast Map Server

<http://infoukes.com/ua-maps/oblasts/oblast01>

místa	list
obec Volovec, polonina Boržava (část) - vrchol Temjatic, vrchol Plaj	D3
polonina Boržava (část) - vrchol Velykyj Verch, vrchol Hrab, vrchol Opolonek	E3
vrchol Kamenica, Poljana Kuk, vrchol Menčul	E4
město Mižhirja, obec Synevyr, muzeum vorařství-pltníkov, obec Koločava	F4
obec Synevyrska Poljana, Synevyrské jezero, obec Sloboda, vrchol Vyškovskij Horhan	F3
obec Koločava (část), sedlo Prislop (1000m), obec Nimecka Mokra (Komsomolsk)	G4
obec Ruska Mokra, obec Ust'-Čorna, vrchol Stohy	G5
vrchol Tempa, polonina Svydovec, vrchol Dohjaska, vrchol Blyznychja	H5
obec Kvasy (část), město Rachiv	H6
město Jasyňa, obec Lazeščyna	I5
vrchol Hoverla, obec Luhy, obec Bohdan, obec Kvasy (část)	I6
polonina Čornohora (část) - vrchol Turkul, vrchol Čorna hora	J5

Ověřeno dne 3.4.2005

10.6.2004 čtvrtek

Víza nám vyřizovala cestovní kancelář Smerek v Prešově na Plzenské ulici. V PREŠOVĚ jsme si pasy s vízy vyzvedli a v 9:45 odejeli autobusem do Michaloviec. V Michalovciach je autobusové nádraží ve špatné technickém a hygienickém stavu. Sousedí s krásným zámečkem, ve kterém je muzeum. Dalším autobusem jsme jeli do Sobraniec, kde je autobusové nádraží sympatické. Třetí autobus nás zavezl ve 13:30 do VYŠNÉHO NEMECKÉHO.

K **hraničnímu přechodu** nás doprovázela žena bydlící na ukrajinské straně, vracející se od sestry bydlící na slovenské straně. Tvrdila, že na Slovensku je v obchodech nedostatek zboží v porovnání s ukrajinským Zakarpatím.

13:30 letního SEČ.

Přechod na kyjevský čas.

14:30 letního kyjevského času.

14:30. Pěší průchod hraničními formalitami. Na slovenské straně pouze kontrola pasu. Na ukrajinské straně při pasové kontrole vyplnění tiskopisu osobními údaji a údaji z pasu a z víza. Dvojmo. Druhé vyplnění s sebou, bude se odevzdávat při návratu přes hranici domů. Ochetný ukrajinský celník mě zavedl do směnárny, kde jsem koupil za 70 euro něco přes 400 hřiven. **Kurz 6,24 hřivny za euro**. S papírkem o projití ukrajinskou pasovou a celní kontrolou jsme byli posledním uniformovaným propuštěni. Okamžitě na nás volal taxikář nabízející odvoz za 3 USD do Užhorodu. Cestou nás přesvědčoval k odvozu do Volovce za 35 USD nebo do Čopu na vlak za 13 USD.

15:15 **UŽHOROD**, autobusové nádraží. Na spojení mikrobusem, tady zvaném **maršrutka**, do Mižhirji s odjezdem v 15:30, už nebyly jízdenky. Koupili jsme si jízdenky za 11 hřiven na odjezd v 16:30. Prohlédli jsme si okolí autobusového nádraží. Stánky a obchody jsou plné zboží. Oproti Česku je horší stav povrchu vozovek.

16:30 odjezd z Užhorodu. Krosny se do už zaplněného zavazadlového prostoru nevešly, drželi jsme je mezi nohama. Hned na nástupišti nasedlo více lidí, než bylo sedadel. Další nastupovali při výjezdu z autobusového nádraží. Obtížně pak stáli v různých nepohodlných polohách. Už jenom proto, že mikrobusem by nízký. Mikrobusem jel severním okrajem Mukačeva, byl vidět mukačevský zámek. Pak směřem na sever zhruba údolím Latorice na Nižne Vorota, pak přes Volovec do Mižhirji. Řidič zastavoval pro oddech především stojících cestujících. První cestující začali vystupovat až u Svaljavy. Seděl jsem vedle studentky z Nižnych Vorot, studující angličtinu v Užhorodě. O prázdninách se bude vdávat za muže ze Lvova. Chce bydlet v Užhorodu.

Za Nižnymi Vorotami silnice stoupá do sedla, za sedlem jsme sjížděli po serpentýnách do Volovce.

19 hodin **VOLOVEC**. Krásné slunečné počasí. Nad městečkem čněl okraj poloniny Boržava s křížem. Hned se nás ujal mladší muž a začal nás neodbytně přesvědčovat o tom, že nejlépe je jít po cestě serpentýnami na Plaj, na jejíž začátek že nás zavede. Více méně jsme mu museli utéci. Z křižovatky, kde nás mikrobusem vysadil, jsme se vydali na západ za železniční nádraží a pak podjezdem pod železnici na jih údolím potoka ZBOR. Cestou k podjezdu jsme po pravé straně míjeli pekárnu. Okolo potoka stojí chalupy podobné jako v Česku v údolích na Valašsku. Toto osídlení tady ale působí prostornějším dojmem než na moravském Valašsku. Jako by tu bylo více místa. Po pár kilometrech chalupy končí, údolí se stáčí k jihozápadu. Okolo je les, v jednom místě rozsáhlá holoseč. Lidé přijížděli v autech a zasedali k rodinným ohňům. Dále proti toku potoka následuje sběrná stanice pro vodovod. Je pod soutokem potoka zpod sedla mezi Temjatikem a Plajem a potoka tekoucího průsekem pro elektrické vedení k budově na severním bočním hřebeni pod Plajem. U sběrné stanice je domek hlídače a tabule se zákazy, mimo jiné se zákazem stavění stanů.

20:15. Po dovolení od hlídače sběrné stanice jsme na vhodném místě **POSTAVILI STAN**. Nabídl nám v případě nepříznivého počasí nocleh u něho ve strážním domku. Chovali jsme se tak, abychom neznečistovali vodu v potocích.

V noci

krátký deštík.

11.6.2004 pátek

V 5:30 z pytle. Zataženo nízkými mraky.

V 6:50 odchod. Šli jsme dále nahoru údolím potoka ZBOR. Cesta s dobrým povrchem přechází za rekreační chatou kousek nad sběrnou stanicí vodovodu v lesní svážnou cestu. Mosty jsou strženy povodní. Začalo drobně pršet. Po loukách u potoka následuje cesta lesem. Najednou z jihozápadu spadá louka a jí teče přítok potoka Zbor. Za ní svážná cesta vchází opět do lesa, ale po desítkách metrů končí v potoce. Nad ním ve svahu nad jeho levým břehem vede chodník až k okraji poloniny. Na chodník se vchází z louky 10 až 20 metrů nad svážnou cestou. Před horním okrajem lesa na styku s poloninou se chodník větví. Nevšimli jsme si, že by některá z jeho větví pokračovala ztatečně v trávě poloniny. Kousek nad horním okrajem lesa leží na malé rovince při okraji poloniny kámen o hraně asi 0,5 m. Je vhodný pro hledání začátku chodníku v lese při sestupu z poloniny.

Dešť ustal. Na vrcholu **Temjatik** ležel mrak. Do sedla mezi ním a vrcholem Plaj bylo vidět. Vydali jsem se mokrou travou poloniny stoupavým traverzem nejdříve bez jakéhokoli chodníku, pak kravskými chodníky do tohoto sedla.

V 10:00 jsme byli na hřebeni **POLONINY BORŽAVA**. Na něm je v tomto místě pěkná cesta, jako by částečně zpevněná. Před námi byl vrchol **PLAJ**. Na něm jsou telekomunikační středisko a meteorologicko-lavinová stanice. Kolem jsou roztroušeny odpadky včetně prázdných plechovek nesporně českého původu.

Ve směru naší další trasy ležela mlha na plochem hřebeni. Směr hřebenem jsme určili mapou a kompasem. Viditelnost chvílemi klesala na pouhých 20 metrů. Z některé strany přišla na hřeben cesta. Ta se před začátkem stoupání na Velykyj verch větvila. Jižní větev klesala traverzem dolů, severní přecházela přes hřeben na druhou stranu. Snažili jsme se jít dále hřebenem, který je plochý. Po nějaké vzdálenosti jsme zahlédli cestu ze severu. Ta se časem změnila v chodník, který se zatáčel v jižní traverz vrcholu. Dále hřebenem pokračovalo jen mokré borůvkčičučoriedie, nijaký chodník k vrcholu jsme v mlze nezahledli. Traverzem jsme vrchol **VELYKYJ VERCH** (1558 m) mijeli okolo 12. hodiny. Došli jsme na hřeben vrásky Velykyj verch – Stij. Poobědvali jsme bez vaření.

13:05 jsme kousek vystoupali zřetelným chodníčkem na sever směrem k vrcholu Velkého verchu. Po pár desítkách metrů z něho odbočoval téměř jižním směrem dobře vyšlapaný chodník v borůvkčiči. Když se ukázalo, že se po nějaké vzdálenosti natáčí do směru naší trasy, vydali jsme se po něm. Po dosti citelném klesání jsme i v husté mlze nabyli dojmu, že jdeme hřebenem od východu přilepeným k vráse Velykyj verch – Stij. Tímto dále už volně klesajícím hřebenem jsme sešli do sedla. V tomto sedle jsme vystoupili z mraků, z mlhy. Ty nadále zůstávaly za námi. V nich zůstávaly skryty Velykyj verch i Stij. Před sebou jsme viděli vrchol **GEMBA**, za ním byl ještě vidět vrchol **MAGURA ŽIDE**. Za častého odpočívání jsme pokračovali přes oba vrcholy. Cestou jsme potkali skupinu asi deseti Poláků. Vyšli ten den z Riky a šli v protisměru. Občas přešla slabá přeháňka. Často jsme na chodníku viděli starý **vlčí trus**. V některých případech jen zbytky: chlupy a rozdrčené kosti.

Před námi byl vrch Hrab, z něj odbočoval na jih boční hřeben, na nějž dosahoval les. Ještě před vrcholem **HRAB** jsme dalekohledem usoudili, že by na tomto jižním bočním hřebeni mohlo být místo na postavení stanu. Za vrcholem se cesta jdoucí dosud při hřebeni stáčela na tento jižní hřebínek. Pro mé unavené nohy citelně klesala. Bylo to pro mne obtížnější, než stoupání zpátky po následujících 36 hodinách. V 17:40 jsme došli do vyhlédnutých míst. Ukázalo se, že zde skutečně lze na cestě postavit stan. Chvíli jsme sušili na slunci svítícím přes mraky. Vařili. Kolega šel hledat **vodu**. Našel ji na svahu v lese východně od stanu. Pramen je asi 100 délkových metrů níže. Kolem přešla skupina 2 dětí a asi 4 dospělých. Vyšli ten den z Riky stejně jako zmínění Poláci. Pokračovali asi 400 metrů dál na jih po cestě, která klesá do západního svahu, kde stojí dřevěná chalupa. V té se ubytovali. Pro vodu chodili kolem nás do východního svahu směrem pod hlavní hřeben k prameni někde na svahu poloniny. Brali si s sebou hrnek k nabírání. I z našeho pramene bylo zapotřebí nabírat hrnkem.

Protivně štípaly neviditelné malé mušky. Ve 20:20 začalo pršet, zalezli jsme do stanu.

V noci

Pršelo celou noc.

12.6.2004 sobota

V 5:40 déšť ustal. Mlha. Snídaně. V 6:40 opět přeháňka. Po jejím skončení jsme sbalili věci do krosen. Když jsme chtěli balit stan, opět začalo pršet. Vrátili jsme se do stanu. Bylo asi 8 hodin. Následoval téměř trvalý déšť do asi 13 hodin. Během následujícího přerušení deště jsme uvařili oběd. Stále byla mlha. Následoval opět trvalý déšť až do zhruba 17 hodin. **POSPÁVALI JSME**. Kolem 18. hodiny mlha zmizela. Začaly se otevírat výhledy. I když se přes Stij a Velykyj verch převalovaly mraky, byly tyto vrcholy občas vidět. Po deštivém dni stráveném ve stanu to byl krásný večer.

Na svazích poloniny je výrazně vidět místa, kde je **vypálená tráva**. Plochy vypálené trávy nás doprovázely poloninou Boržava od vrcholu Plaj až po vrchol Kruhla. Podle naší hostitelky v Ust'-Čorne vypalují přes zákaz pastevců po zimně suchou trávu, která je nevhodná pro pastvu a snad brání růstu trávy pro pasení vhodné.

Ve 21:10 slunko zapadlo za Stij. Drobné mušky štípaly stejně jako předcházející večer. Procházel jsem se venku do 22 hodin, kdy už začala tma.

13.6.2004 neděle

K ránu, pravděpodobně od 3:30, do 5 hodin přšlo. Mlha nebyla. Občas se přes některé místo hlavního hřebene převalil od severu mrak. Vítr se proti předcházejícímu dni otočil. Nyní vál od severu.

V 7:30 jsme vyšli. Stoupali jsme zpět na hlavní hřeben k vrcholu **HRAB**. Cestou jsme minuli památník, malý obelisk s lesklou kovovou tabulkou sdělující dvě jména těch, kteří v zimě zahynuli při zachraňování jiných. Během cesty na jihovýchod klesajícím hřebenem poloniny Boržava začalo pršet. Minuli jsme se se skupinou mladých lidí. Šli v protisměru, ale jiným chodníkem. Nehovořili jsme s nimi. V následujícím sedle zůstal po nich oheň s pálicími se PET láhvemi. V dešti jsme stoupali k vrcholu **KRUHLA**, na kterém stojí triangl. Vrchol jsme obešli severním traverzem a začali trochu klesat. Nejdříve po loukách, pak lesem. Přišly mraky, ocitli jsme se v mlze. Na jedné malé louce jsme minuli méně výrazný chodník vedoucí dále hřebenem a pokračovali vyšlapaným chodníkem, který přešel v severní traverz. Najednou se stočil na sever dolů. V přímém směru pokračoval méně vyšlapaný chodník pár desítek metrů lesem na louku zarostlou borůvkčičučoriedím. V mlze jsme pokračování chodníku mokrou loukou neviděli.

Dali jsme se traverzem bez chodníku lesem nad loukou. Na dost příkrém svahu v porostu mladých buků to bylo namáhavé. Kompasem jsme zjišťovali směr, podle tvaru terénu se snažili najít hlavní hřeben. Začali jsme stoupat na hřeben nad sebou. Lesem, loukami. Dostali jsme se na vrchol, který jsme podle mapy určili jako **OPOLONEK** 1177 m vysoký. Bylo 11:30. Mlhou začalo prosvítat slunko. Pak mlha začala stoupat. Rozhodli jsme se uvařit oběd v naději, že mlha během té doby zmizí tou měrou, abychom viděli okolí. Hledali jsme pokračování hřebene směrem na sedlo Prislop. Z vrcholu není výhled. Okolo louky je les. Z toho, co jsem viděl mezi stromy lesa, jsem přišel s domněnkou, že jsme na jiném vrchu než na Opolonku, že jsme odbočili na boční hřeben severně od hlavního. Z vrcholu, na kterém jsme obědvali, vedla jediná cesta, a to směrem zpátky k vrcholu Kruhla.

Ve 13:05 jsme se po ní vydali. Brzy jsme sestoupili na louku, kde jsme se napojili na chodník, kterým jsme sem přišli. Vraceli jsme se loukami a především lesem ke Kruhle. Jakmile jsme zahlédli její triangl, nabyl jsem přesvědčení, že od jejího vrcholu pokračuje hlavní hřeben jižně od nás. Na loukách pod Kruhlou o tom silně zapochyboval nejdříve kolega, pak jsem zapochyboval i já. Na vrchol jsme pokračovali bez krosen. Výhled z vrcholu Kruhly jasně ukázal, že kolega má pravdu.

Potřetí jsme šli toutéž cestou. Opět pod Opolonek. Po 3 hodinách, ve 14:15, jsme se opět ocitli na konci chodníku lesem před loukou zarostlou borůvkým-čučoriedím. Bez mlhy jsme si tentokrát všimli, že se chodník na okraji lesa větví na dva, oba přecházejí do borůvké louky a tam se opět spojují v jeden. Louka není velká. Chodník za ní vchází opět do mladé bučiny. Kousek za okrajem bučiny je na něm **pramen**. Dále lesem chodník připomíná spíše zvěří stezku. Pak vychází nejdříve na paloučky, pak na louku okolo klesajícího hřebene. Tam se tratí. Jeho správné projití za mlhy by bylo obtížné.

Na sestupu hřebenem jsme potkali dva muže. Jeden z nich už 11 let **pracuje v Česku**, z toho posledních 6 let je řidičem nákladního vozu. Domů jezdí zhruba jednou za 3,5 měsíce. Má manželku a děti. V Praze kamarádky. Byl prvním z mnoha dalších česky hovořících Ukrajinců, které jsme potkali. Poradili nám jít za sedlem Prislop kolem salaše.

Muži ze Zakarpatí jezdí za prací převážně do Krasnojarska, do Moskvy nebo do Česka. Za pobyt v Česku musí zaplatit značnou částku za vízum. Slyšel jsem názor, že v Moskvě je dost práce proto, že Moskvanům se pracovat nechce. Na Slovensku a v Rumunsku práce není. V Maďarsku je překážkou jazyková bariéra a vadí povýšenecké chování Maďarů. Na otázku, proč nejezdí za prací do Polska, jsem nedostal jasnou odpověď. Možná proto, že tam práce není.

V plochem **sedle PRISLOP** stojí kamenný kříž. Za sedlem jsme pokračovali severním traverzem po široké cestě. Z té odbočila lesní cesta vpravo do svahu. Tou jsme došli k salaši. Sýr ani žinčicu neměli. Poslali nás dál loukou, kde začínala cesta lesem stoupající svahem až na louku na hřebeni. Hřebenem jsme vystoupali na vrch **KAMENICA** 1127 m vysoký. Krátce zapršelo. Po krátkém průchodu lesem jsme došli do místa, kde ze severu vystupuje na hřeben tlakový plynovod s padesátimetrovým ochranným pásmem. Terén je stavbou plynovodu poznamenán do šíře odpovídající dálnici. Ploché pás, kolem roklinky vzniklé přemístováním horniny. V roklinkách mokřinky a kaluže. Prudkým klesnutím spadá hřeben s plynovodem do sedla. Odtud plynovod odbočuje z hřebene na jih. Ještě před sedlem křížuje hřeben elektrické vedení velmi vysokého napětí (odhadl jsem je na 400 kV).

V 17:20 jsme byli v sedle. Na terénu těžce poznamenaném stavbou plynovodu tekly potůčky **vody**. Plynovod tam prochází místem, kde před jeho položením rostl listnatý les. Pás stavby lemovaly stromy vypadající jako ožehnuté ohněm nebo poleptané nějakou chemikálií. Teprve za takto poškozenými stromy zase pokračoval stavbou přerušovaný les. Za sedlem, hned za postiženým terénem, je salaš. Malý košiar-ohrada, tři malé koliby. Pod plochou salaše vyvěrá dost vydatný **pramen**. Může však být znečištěný močí a trusem skotu. Ustal déšť, vál severní vítr. V něm jsme se pokoušeli sušit. I promočené boty. V 19:50 dokonce vysvitlo slunko. Kolega si postavil stan, já jsem spal v kolibě.

14.6.2004 pondělí

V noci bylo jasno a chladno. Ráno bylo všechno orosené. Po vnitřní straně plechů tvořících střechu koliby stékala voda. Přestože svítilo slunko a vál vítr, spací pytel pověšený na šňůru zvlhl.

V 5:35 jsem vstal. Vyšli jsme za svítícího slunka okolo 8 hodin. Okrajem stavbou postiženého terénu jsme vystoupali na lesní cestu hřebenem. Než jsme dosáhli hřebene, slyšeli jsme hlasy. Pod námi vyjel z lesa vůz tažený koňmi doprovázený dvěma muži a pokračoval směrem k salaši, u které jsme spali. Na hřebeni cesta stoupala lesem. Narazili jsme na stopy onoho vozu. Pak jsme se zase od nich odpojili (odbočovaly vlevo) a vyšli na okraj rozsáhlé poloniny pokračující k vrcholu Kuk. Byli jsme na **POLJANĚ KUK**. Poprvé jsme viděli poloninu za pěkného počasí. Bohatě orosenou travou jsme přešli opět na cestu se stopami po voze a po ní jsme odbočili na severní boční hřeben směrem k vrchu Menčul. Stopy po voze se stočily vpravo na východ loukou dolů, kde kouřila salaš. My jsme pokračovali dále ztrácejícím se chodníkem do lesa, kde vede hřebenem průsek, pak chodník. Následují palouky, louky a zase les. Tvořila se oblaka. Potkali jsme stádo koz a několika ovcí, hlídané psy a dvěma pastevci. Podle mapy a podle stop skotu jsme správně zvolili východní traverz zalesněných nízkých vrcholů hřebene. Podle stejných pramenů jsme správně usoudili, že jsme již na úpatí Menčulu a neodbočili jsme na traverzovou cestu, nýbrž stoupali hřebenem nahoru. Potkali jsme starého ale statného muže. Je důchodcem **s měsíčním důchodem 40 USD (1000 Kč)**. Šel na salaš, která již byla v dohledu.

Salaš je rozložena na spodním okraji poloniny vrcholu Menčul. Nejnižší je košiar-ohrada. Na jeho horní straně se pod stříškou dojí. Na ploše nad košiarom se zpracovává mléko. Ještě výše jsou dvě malé koliby. V jedné spí dva, ve druhé tři. **Malá koliba** se staví ve svahu. Kostrou jsou čtyři asi dvoumetrové kůly. Od překladu nad párem kůlů blíže svahu je ke svahu položena dlouhá střecha. Viděli jsme plechové pláty. Přední pár kůlů je od zadních vzdálen (směrem od svahu) asi půl metru. Jeho překlad je níž. Od překladu zadních kůlů vede na něj krátká střecha svažující se dopředu. V prostoru za zadními kůly se spí, zastřešený prostor před ním je pro oheň. V hlavách prostoru pro spaní je vyryta drážka pro odvod dešťové vody. Boky prostoru pro spaní jsou kryty deskami, igelity apod.

Při našem příchodu byl košiar prázdný. Nad ohněm se v kotli vařilo mléko ve stavu, z kterého se měl stát sýr. Byli tu asi tři muži. Důchodce, kterého jsme před chvílí potkali. Další starší muž, který byl gazdou. Neaktivnější v práci i jinak byl muž středního věku, se kterým jsme si hned potykali. Shora se ozýval řev motoru. Přijížděl nákladní terénní vůz. Jediný výrobek své řady, vyrobený svépomocně. Řídil jej mladý muž něco přes 20 let. Protože zem byla plná kozích bobků, nabídli nám odložit krosny do koňského vozu. Hned jsme dostali čerstvý sýr.

K němu sůl. Já jsem zase rozdával salám vyrobený v Opavě. Stádo, které jsme potkali cestou, se vrátilo. Kozy a ovce většinou vyhledaly stín a odpočívaly. Objevili se další muži. Někdo přinesl oběd. Prostřeli na zem plátno. Pozvali nás. Na plátně byly malé karbenátky, rozkrájená rajčata, bílý chléb a sůl. Na špalku vedle stál hrnek se zelnými závitky plněnými rýží, tzv. holubky. Zapíjelo se jak kupovaným čtyřicetiprocentním alkoholem, tak samohonou z cukru podobné koncentrace. Kolega rozlil všechnu svou pětapadesátiprocentní meruňkovici.

Kozy a ovce byly zahrnány do ohrady a nastalo dojení. Sedm mužů se posadilo pod stříškou na horním okraji košiaru vedle sebe na špalky, před sebou nádobu na mléko a brali jednu kozu za druhou. Další dojení bude okolo 18 hodin.

Proti nám se tyčil **Kuk**. Na jeho prudkém svahu se pásly ovce a pravděpodobně také kozy. Byly ze salaše, nad kterou jsme opouštěli Poljanu Kuk a dali se směrem sem. Těm, kteří na salaši pod Kukem hospodaří, patří salaš, ve které jsme naposled spali. Jsou to lidé ze vsi Lozjanškoje, z jejího jednoho konce. Lidé na salaši pod Menčulem, na které jsme byli teď, jsou z druhého konce téže vsi. Krom salaše pod Menčulem mají ještě salaš za vrcholem Menčulu, která byla v době naší přítomnosti prázdná.

Sыр vyrobený na salaších se odváží dolů. V plátěných pytlících uvázaných na ráhnu. Z pytlíků stále odkapává syrovátka. K dopravnímu spojení salaše pod Menčulem slouží už zmíněné těžké **vozidlo**. Motor z traktoru, korba třítunky, všechna čtyři kola velikosti zadních kol těžkého lesního traktoru, přední i teď v létě opatřená řetězy. Náhon na všechna čtyři kola (dva diferenciály). Vpředu vyměnitelný agregát na hydraulický pohon. Za naší přítomnosti to byl naviják, může to být sekačka. Vozidlo sestavili spolu otec a syn, který s vozidlem na salaš také přijel.

Okolo 13 hodin jsme se srdečně rozloučili. Peníze za sýr gazda odmítl. Že nám je dal z přátelství. Ne zcela střízliví jsme stoupali loukou na blízký vrchol **MENČUL** 1156 m vysoký. Přiměřenou viditelnost jsme využili k určování okolních hor. Hřeben poloniny Boržava, kterým jsme sem přišli, byl vidět jen po Velykyj verch. Z vrcholu Menčul jsme pokračovali zatravněným hřebenem nad louku klesající z něj na východ. Na té je salaš používaná téměř lidmi, se kterými jsme poobědvali na salaši pod Menčulem. Teď byla opuštěná. O sestupovou cestu jsme se nestarali a šli dále. Uslyšeli jsme řev motoru a počkali si, až se z lesa vynořil nám známý těžký stroj a sledovali jsme, jak se drápe do svahu. Přehoupl se přes něj a zmizel. Hřebenem jsme šli dál. Teprve před stoupáním na další vrchol na hřebeni jsme se zarazili. Bez velkého přemýšlení jsme zabočili k severu a začali sestupovat lesem přímo dolů. Kolega se dal více vlevo k předpokládanému potoku, já jsem našel klesající žebro. Sestup žebrem nebyl tak prudký. Čím níže, tím bylo více kamení. Nakonec jsem se dostal k prameništi, kolem potoka k soutoku s jiným potokem a na cestu. Cesta se stala časem také potokem. V 15:30 jsem byl u ústí potoka do údolí Riky. Za 5 minut dorazil po mých stopách kolega. Nastala příprava do civilizace: koupání a holení. Velice mě páčila chodidla.

Sestoupili jsme chybně několik kilometrů pod okresním městem Mižhirja. Poblíž ústí potoka Kazej do **Riky**. Nyní jsme šli k mostu přes Kazej a přes něj a pak, za soutokem, po mostě přes Riku. Za mostem chodníčkem okolo plotu nějaké provozovny či skladu a pak nahoru svahem jsme se dostali na pěknou silnici z jihu údolím Riky do Mižhirje. Chvilí jsme šlapali silnicí nahoru, pak nám zastavil mikrobús. Řidič znal Česko. Před časem v něm pracoval jako řidič. Zavezl nás do **MIŽHIRJI** před hotýlek na ulici Olbrachta, u autobusového nádraží. Za cestu nic nevezal. Spíše chtěl, ať se v tomto hotýlku ubytujeme, jako by měl na tom zájem.

Hotýlek byl téměř nebo zcela prázdný. Naše buňka sestávala z předsíně, koupelny se záchodem a dvou dvoulůžkových pokojů. Jeden byl průchozí. Prádlo bylo čisté. Cena 30 hřiven (150 Kč) za osobu a noc. Pokojská nám uložila kozí sýr do chladničky.

I když v koupelně scházely trubky pro rozvod teplé vody, byl tam průtokový ohřivač vody a třífázový spínač s nekrytými svorkovnicemi umístěný nad záchodovou mísou, dosažitelný od umyvadla. Podobně byly přístupné dotyku části pod napětím u rozbitých vypínačů a zásuvek v buňce. A nejen v ní. **S elektrickou instalací** nebezpečnou podle u nás platných předpisů jsme se setkávali všude, kde jsme přišli s elektrickou do styku. Primární venkovní rozvod elektřiny je podle získaných informací prováděn napětím 10 kV. Transformátory jsou umístovány na nízkých betonových podstavcích, na které lze vylézt a dotknout se primárního napětí. Oplocení okolo takových transformátorů jsme viděli jen výjimečně. Bezpečnost lidí nezajišťují předpisy, nýbrž jejich respekt před elektřinou.

V 17:20 jsme odešli z hotýlku do města. Hned u hotýlku stály stánky se zbožím prodávaným jinak běžně v obchodech. Chleba, nápoje, pražená slunečnicová semena. Obchody jsou upravené a plné zboží. Otevřeny přes 18. hodinu kyjevského času. Prodávaly výhradně ženy. Byly ochotné. Všechny **potraviny** potřebné pro turistiku jsou k dostání. Ovesné vločky měly pouze v jednokilovém balení. **Ceny potravin** přepočtem přes USD jsou asi dvoutřetinové v porovnání s cenami u nás. Pošta je už po 17. hodině zavřená. Cestou jsme viděli několik bust, největší má Taras Ševčenko.

Cestu na poštu nám ukázal pěkně oblečený starší pán. Po tom, co se už s námi rozloučil, zase se za námi rozběhl. Poprosil o peníze. Že má **měsíční důchod pouhých 178 hřiven (890 Kč)** a je po operaci slepého střeva.

Kolega chtěl ochutnat boršč a šašlik. Zašli jsme do restaurace. U jednoho stolu byla společnost, na jeho kraji seděl opilec a stále se na nás díval. Po čase si k nám přisedl a spustil česky. Několik let bydlel v Česku s českou družkou v Jablonci nad Nisou a v blízkém Deštném. Z Česka byl vykázán po vypršení povolení k pobytu. Naznačoval, že se dal pod ochranu tzv. ukrajinské mafie. Ta mu odebrala cestovní pas. Možná tím chtěl říci, že to způsobilo, že si pobyt nemohl prodloužit. Nemá rád Rusy. Kritizoval současného prezidenta USA Bushe. Nadával na prezidenty Kučmu (Ukrajina) a Lukašenka (Bělorusko). O ruském prezidentu Putinovi se vyjádřil, že není hloupý. Vešly dva mladé páry. Od nich k našemu stolu odskočil další česky hovořící muž. Byl to mladý muž nižší postavy dávající najevo, že je spokojený sám se sebou. Pravděpodobně měl k tomu důvody. Byl zřejmě bystrý. Podle jeho slov se v práci v Česku dobře uplatnil. S obtěžujícími skinheady si poradil. Měl podnikatelský plán. Postavit tady někde na Verchovyně lyžařský vlek a motorest. I on neměl rád Rusy. Na mou otázku chvíli váhal s odpovědí. Pak řekl, že se cítí více Rusínem než Ukrajinem. Restauraci jsme opustili v doprovodu zhruba dvacetiletých přiořilých mladíků. Možná místní zlatá mládež.

Ještě jsme prošli střed města. Dostali jsme se k nemocnici. Stavební sloh budov nemocnice ukazoval na období mezi světovými válkami, kdy Mižhirja byla československým městem Volové. Ve 21:20 jsme byli zpět v hotelu. V příslušné místnosti již byl tzv. administrátor. Byl to muž středních let s inteligentními očima. Hovořil plynule rusky. Poradil nám, jak se nejlépe zítra dopravíme do Synevyr. Zaplatili jsme předem. Bez úspěchu jsem se pokoušel telefonovat naší hostitelce v Ust'-Čorne.

15.6.2004 úterý

Ráno jsem opět neuspěl v telefonování do Ust'-Čorne. Administrátor hotelu slíbil, že to opět zkusí. Svůj slib splnil do písmene. Zkoušel spojení po další dny. Až třetí den, ve čtvrtek, se dovolal a vyřídil vzkaz, že přijdeme v pátek nebo v sobotu večer. Jak se pak v pátek ukázalo, bylo vyřízení tohoto vzkazu pro nás důležité. Hned po návratu domů jsem administrátorovi poslal poděkování.

Oblačno. V 7:10 jsme stáli na začátku tzv. nové silnice na Synevyr. Už tam trpělivě stálo několik žen a snad i nějaký muž. Dotazem jsme se ujistili, že tady máme naději na odvoz do Synevyr. Stáli jsme kousek od křižovatky neasfaltovaných cest a pozorovali **silniční provoz**. Převažovaly staré automobily od osobních přes nákladní po autobusy. Snad všechny sovětské výroby. Jejich technický stav byl pochybný, avšak jezdily. Předepsaná osvětlovací a signalizační světla však měly. Nové vozy se objevovaly ve skupině osobních a mikrobusech. V provozu se řidiči i chodci vzájemně tolerovali. Bylo toho potřebí pro nutnost objíždět výmol těsně u křižovatky. Pokud na sebe zatroubili, tak s úsměvem.

Snažili jsme se být stejně trpěliví jako ostatní čekající. Časem ze směru od Synevyr přijel mikrobus. Řidič zastavil a ptal se, kam kdo z nás chce jet. V 7:40 přijel pro nás jiný mikrobus, řízený řidičem, který nás už vezl z Užhorodu do Volovce. Cestou přisedaly staré ženy s ručním zemědělským náradím. Vysedly v sedle. Pak jsem se opět posadil a mohl sledovat osídlenou horskou krajinu při sjezdu ze sedla do Synevyr.

V 8:30 jsme vystoupili v **SYNEVYRU**. Vyšli jsme od křižovatky nahoru proti proudu **Terebly**. Chalupy téměř výhradně dřevěné, roztroušené po ploše údolí. Na jedné zahradě pracovali lidé. **Ženy** naparáděné. Pěkné účesy, pěkné oblečení. V ruce hrábě nebo motyku. Mladší ženy na sebe dbají více, než je zvykem u nás. Dbají na své oblečení a účes. Obličej se upravují s citem pro míru a vkus. Pod Synevyrským jezerem nesla těžkou tašku s nákupem žena v krajkové černé halence s krátkými rukávy a s černou krajkou na předloktích. Na okraji Kvas přehazovaly seno ženy ne v pracovním, ale v pěkných šatech. Jak je to ve východoslovenských písničkách: Jaka paradnica, taka robotnica.

Na hřbitově v Synevyr mě zaujaly upravené kamenné pomníky bez symbolu kříže s vyobrazeným obličejem pohřbeného. Stály tam ale i prosté dřevěné kříže beze jména. Za vesnicí pokračuje údolí pastvinami. Cestou mezi nimi jsme přišli ke skupině dřevěných budov, pravděpodobně ke správě Synevyrského národního parku. Všechny budovy správy parku, nejen tady, jsou stavěny v podobném slohu. Mají šindelovou sedlovou střechu s velkým spádem. Tato hlavní sedlová střecha je členěna odbočujícími nižšími a kratšími sedlovými střechami nad vikýřovými okny. Hned za budovami je **opevnění Arpád** z konce druhé světové války. Maďarská a německá vojska jím chtěla zabránit průchodu Rudé armády přes hory od severu. Partyzáni velitele Kovpaka pronikli hřebeny hor a linii napadli od jihu ze zadu. Demoralizovaní obránci linie se vzdávali nebo dezertovali.

V 9:35 jsme došli k ústí údolí **Čorne riky** zvané též **Ozerjanka**. Vydali jsme se jím k **muzeu voraštví-pltníkov**. Za slunečného počasí jsme došli k muzeu v 10:30. Muzeum s protrženou hrází, velká koliba, dřevěná vila jako ubytovna i hospodářské budovy vypadaly bez života. Pojedli jsme při cestě na protějším břehu, pak po mostě přešli do muzea. **Velká koliba** je kruhovitá dřevěná stavba. Uprostřed je ohniště. Ve špici střechy je krytý otvor, kterým odchází kouř. Zatímco jsme se potloukali po areálu muzea, dorazila pěšky skupina lidí. Byli to Moskvané v doprovodu místního ukrajinského průvodce. Ten v jedné hospodářské budově objevil paní, hlídající muzeum. Měli jsme štěstí. Dostali jsme se do muzea a výklad jsme měli v ruštině, ne v ukrajinštině. Muzeum stojí na koruně dřevěné hráze. Ukazuje doklady o splavování dřeva z hor až do Maďarska. V nádrži za hrází se po léta usazovaly naplaveniny. Za přivalového deště se přivalem vody naplaveniny zvedly a v místě pokračování koryta pod hrází hráz protrhly. Nyní na naplavenině roste vegetace. Voda si v ní vyplavila koryto.

Ve 12:30 jsme opustili muzeum. Moskvané byli průvodcem vyvedeni na tzv. ekologickou stezku do svahu na jih od muzea. Při sestupování údolím zpátky k Tereble jsme narazili na stojící autobus, který skupinu Moskvanů přivezl. Na louce u cesty rostly vstavače. Jenom jeden druh jedné barvy. Pak nás ten autobus dojel a vzal. Byl nový. Provozovala jej místní cestovní firma, která skupinu Moskvanů převzala pro prohlídku zdejšího kraje a zase ji předá v Rachově jiné cestovní firmě. Od ústí Čorne riky jsme zase šlapali pěšky proti proudu Terebly. Viděli jsme krávy, jak brodí Tereblu po břicho ve vodě. Přecházejí tak samy za novou pastvou. Zastavili jsme nivu s přívěsem. Řidič nás zavezl ke krčmě v **SYNEVYRSKÉ POLJANĚ**. Když jsme mu platili, řekl si o tolik, kolik dáme. Neměli jsme drobné, bez mrknutí oka vzal 10 hřiven (50 Kč).

Venku před krčmou seděl kromě mladíků jeden starý pán. Vzpomínal v dobrém generála Ludvíka Svobodu za to, že vysvobodil Rusíny ze sovětských koncentračních táborů tím, že byli přemístěni do československého zahraničního vojska formovaného v Sovětském svazu v Buzuluk. Dále vzpomínal svého strýce, který sloužil na Moravě. Naučil se tam písničku, kterou pak zpíval doma v Synevyrské Poljaně. Podle starého pána před krčmou byla slovenská. Pamatoval si tato slova: „Proč mamičko, proč pláčete, vy na vojnu nepůjdet. Půjde na ňu koniček, na koničku syneček.“ Tak se dostal slovácky verbuňk „Sú rodiče, synka měli, ...“ do Synevyrské Poljany. Akorát v hlavě pamětníka se ze slováckého stal slovenským.

Šli jsme nahoru Poljanou. Tady byly domky okolo ulice natěsnány na sebe jako na slovenské dědině. Minuli jsme lékárnou, poštu. **Děti si říkaly o kopějky nebo žvýkačky**. Jejich matka stála s úsměvem na prahu domu. Setkali jsme se s tím později ještě mnohokrát. Naposled, když jsme cestou domů nastupovali v Rachově do autobusu. Tehdy dvě asi desetiletá děvčátka si také řekla o kopějky. Cestovala autobusem sama. Za jízdy vyndala tabulku lisovaných ořechů a nabídla nám. Myslím si, že nejde o obtěžující žebrání z nouze, ale o něco, co má blíže ke koledování. Asi je zvykem děti obdarovávat. Kolega obdarovával rád a byl v rozpacích, když neměl čím.

Opět jsme zastavili auto. Dovezlo nás k hotelu u ústí potoka ze Synevyrského jezera do Terebly. Asiv 15 hodin. Mladí muži vzali za svezení nabízených 5 hřiven. Ubytovali jsme se v tzv. **turbáze Pod jezerem**. Za dvoulůžkový pokoj a noc jsme platili 90 hřiven. Buňka sestávala z předsíňky, koupelny se záchodem a malého pokoje. Z příslušného kohoutku teplá voda netekla. V provozu bylo jen nejvyšší patro budovy, kde už stavební úpravy asi byly hotovy. Jinak se v celé budově hlučně pracovalo do pozdních večerních hodin. Restaurace nebyla v provozu.

Po ubytování jsme zašli k **SYNEVYRSKÉMU JEZERU**. Jezero vzniklo zavalením údolí kamennou ssutí. Voda z jezera vyvěrá zpod ssuťové hráze. Nad vývěrem jsou u cesty přístřešky k možnému nepohodlnému přespání. U jezera byl hlučný maďarsky hovořící školní výlet a další lidé. Odpočívali jsme, krmili rybky tím, co zanechaly děti. Jezero jsme obešli. Na jeho severní straně jsme objevili novou žlutou a červenou turistickou značku. Do hotelu jsme se vrátili kolem 18:30.

V noci

pršelo.

16.6.2004 středa

Vstal jsem v 5:30, kolega v 6:10. U kolegy se objevil průjem-hnačka. Po delším přerušení deště jsme vyšli směrem na osadu Sloboda. Vedle potoka vede široká cesta, na ní výmoly. Časem začalo opět pršet. Když jsme se blížili ke skupině volně se pasoucích koní, zastavilo před námi auto jedoucí proti nám. Řidič nás požádal, ať **koně** zaženeme do vesnice. Že je tam hledají. Ve stádečku byl statný valach, mladý hřebec, který kousal valacha do zadku (valach už tam měl viditelnou ránu) a dvě menší klisny-kobyly. Kolega začal koně pohánět pokřikem hou, hou. První desítky metrů měl úspěch. Valach se pak začal vracet. Zkusil jsem to já proutkem. Zkušený valach se mi vždy rychlým skokem postavil zadkem, tedy do postavení, ze kterého může kopnutím i zabít. Raději jsem proutek zahodil. Pak se ještě kolega pokoušel lákat klisny na sušenky a tím naše snaha skončila. Nezdarem.

Lesy na svazích údolí skončily. Na loukách po obou stranách se objevily do dálky roztroušené dřevěné chalupy osady **SLOBODA**. U potoka stojí jen několik usedlostí, římskokatolický kostel a malá dřevěná krčma. Trochu výše nad pravým břehem potoka u cesty stojí největší budova osady obložená dřevem. Byla zavřená. Na ní byly tabule zdravotního střediska a knihovny. Šli jsme dále cestou nad pravým břehem potoka. Nad horním koncem osady je na potoce hráz pro plavení dřeva, nad ní nad levým břehem pěkný domek. Pokračovali jsme dál k ústí bočního údolí ze severu. Chtěli jsme se podívat na bývalou čs.-polskou hranici.

Vypadalo to tak, že vyhlédnutým bočním údolím cesta těsně kolem potoka nevede. Nad levým břehem potoka stoupala jiná cesta. Vydali jsme se po ní. Změnila se v chodníky, které se ztratily, když zmizely palouky vhodné k pasení a začal souvislý mladý smrkový les. Kousek jsme se vrátili a pak sestoupili k potoku. Cesta skutečně nevedla kolem něj, vedla přímo potokem. Šli jsme jím. Přeskakovali po kameních, v nouzi nejvyšší se škrábali na břeh. Kolem byl z obou stran les. Z východu ústila do potoka lesní cesta. Začali jsme po ní stoupat a byli překvapeni, jak daleko pokračuje. Dovedla nás na palouky k pasoucím se kravám. Tam se ztratila. Naštěstí nebyla hustá mlha. Zahlédli jsme jinou cestu a vydali se k ní. Po ní jsme opět stoupali a dostali se na svážnou cestu vedoucí plochým hřebenem. Brzy jsme našli povalený **starý hraniční kámen**. Ve snaze najít další kámen jsme šli hřebenem na západ. Všimli jsme si dobře oplocené louky, v ní oborohu. Tráva nebyla díky oplocení spásaná. Když jsme narazili na řádnou svážnou cestu zpátky dolů, vydali jsme se po ní. Byla dosti příkrá a měnila se v potok. Potokem jsme došli zpátky do míst, kterými jsme šli nahoru. Nedokázali jsme je však bezpečně určit. Úseky břehu se vzájemně podobaly a na východ neodbočovala pouze jediná svážná cesta. Vody v potoce přibývalo, před ústím údolí nás ještě čekal malý skalní práh.

Vrátili jsme se do osady **SLOBODA**. Pršelo. Muži byli shromáždění, pravděpodobně ne po suchu, v krytém vchodě prodejny. My jsme se rádi schovali před deštěm do dřevěné krčmy nad potokem. Uprostřed dřevěné budovy je zděný podstavec a kousek zdi pro pec. Zděná část pokračuje komínem. V předsínce proti venkovním dveřím je vydávací okno, za ním vpravo od pece místnost pro krčmářku, vlevo, vlevo od pece, místnost se dvěma stoly a s lavicemi. Za jedním stolem sedělo několik žen. Před sebou skleničky na alkohol a PET láhve s tonikem. Přišlo nám vhod sucho a každému dva čaje. Kolega navíc léčil střevní potíže vodkou. Za odchodu z krčmy se s námi daly do řeči ženy stojící v předsínce. Jedna se s námi fotografovala. Ženy chtěly, ať raději než rusky hovořím po našem. Byl jsem pro to po našem, bo jo je Ostravjokem. Už doma při nahlédnutí do mluvnice současné **ukrajinštiny** mě překvapily jazykové jevy, které znám z ostravsko-slezského nářečí. Ni ve smyslu ne. Ustrnulé časování slovesa býti: jo je, tys je, yn je. Ukrajincky ja je, ty je, vin je. Viz verš z básně Tošonovice Petra Bezruče: ... „Ty’s je Polka?“ „Ni, Moravka.“ ... To nemá obdobu v polštině či slovenštině. Ukrajinský slovník má mnoho slov společných s ruštinou a s polštinou. Od okolních jazyků se ukrajinština liší jevy typickými pro bývalou srbochorvatštinu.

Koně jsme už na zpáteční cestě nepotkali. Počasí se začalo zlepšovat. Na strmém zalesněném svahu se pásly krávy. Když se vynořily chalupy osady pod Synevyrským jezerem, svítlo už slunko. A ohlásil se průjem i u mne.

Stavili jsme se v dřevěném bufetu u parkoviště. Léčebnou vodu jsem si tentokrát dal i já. Nechutnala mi a měl jsem po ní zatmění. Obsluhovala nás dobře rostlá mladá děva. Jevila zájem o to, co tam děláme a o Česko. Doporučila nám ubytování v soukromí u jedné paní jménem Marija v chalupě na svahu. Nechala si našeho průvodce, brožurku v češtině, a že večer ještě musíme přijít. Od 16 do 17 hodin jsme čekali u doporučené chalupy. Marně. Oslovili jsme paní obsluhující v Kolibě a ta nám doporučila přespání v chalupě pod Kolibou u potoka. Zeptali jsme se hospodáře, kterému chalupa u potoka patřila, a vyzvedli z hotelu krosny. Paní v hotelu na dotaz tvrdila, že voda v něm je pitná. Máme dosud podezření, že právě z vody v hotelu jsme dostali střevní potíže.

Domek u potoka byl za našeho příchodu otevřený, větraný dveřmi. Majitel bydlel v domku nad ním. Byl to starý pán, ručně vyráběl šindele. Za dvoulůžkový pokoj a noc chtěl 60 hřiven. Domek měl uprostřed síň a po stranách místnosti. V pravé místnosti byla kuchyňská kamna, levá byla bez topení. Ubytoval nás v levé. Kromě dvou postelí, dvou židlí a stolu byl pokoj už jen vyzdoben. Vitřinová skříň s levným sklem a porcelánem. Svaté obrázky s totožnou mateřskou tematikou, jeden římskokatolický, druhý pravoslavný. Na podlaze koberec. Okna jednoduchá, uzavřená pouhými páry háček – oko. Žádná nádoba na odpadky. Záchod přistavěný k domku, přístupný z venku. Pouhá díra v podlaze. Mytí v kolem tekoucím potoce. Ručníky nebyly. Pitná voda z blízkého vydatného pramene.

Kolega zalehl, lepoú děvu nechal na mne. Cestou za ní do bufetu u mne zastavila protijedoucí lada. Vystoupila paní Marija z chalupy na svahu. Přemlouvala mě, abychom se nastěhovali k ní. Za 50 hřiven za pokoj a noc. Že nám bude i vařit. Lepá děva se chovala samolibě. Zmiňovala se o svých stycích s funkcionáři, současně žehrala na jejich faleš. Tady se jí nelíbí. V Kyjevě bydlet nechce, protože je tam dosud silná radiace. Narazila na možnost práce v Česku, pak ji zase hned zamítla s odůvodněním, že by tam na ni hleděli pohrdavě jako na Ukrajinku. Údajně nepochází z tohoto kraje. Její matka však teď bydlí v Synevyrské Poljaně a je majitelkou tohoto bufetu.

Ve 20 hodin jsem se vrátil. Kolega ležel. Zalehli jsme ještě za světla.

V noci

jsem měl slabou třesavku-triašku. Průjem a žízeň-smäd mě vyhnaly ven. Krásně svítily hvězdy.

17.6.2004 čtvrtek

Ráno jsme byli zesláblí, vstali jsme až v 6:40. Počasí bylo pěkné. Vypili jsme hodně čaje a pojedli česnek. Kolega zůstal, v 8:45 jsem se vydal na Vyškovskij Horhan sám. Opět proti toku potoka k osadě Sloboda. U začátku osady odbočuje vlevo do mírného svahu pěkná cesta severoseverozápadním směrem lesem. Cesta s okolním lesem připomíná podobně v našich Bílých Karpatech. Dovedla mě pod svažité louky dělené ohradami. Sem tam prázdný dřevěný domek. Loukami jsem stoupal příliš vlevo, dostal jsem se pod východní svah Malého Horhanu. Kousek jsem prudkým zalesněným svahem stoupal. Pak jsem traverzoval na sever. Možná jen sto metrů jsem procházel smrkovým pralesem po kobercích mechu kryjících velké kameny. Narazil jsem na chodník, který mě dovedl na svážnou cestu značenou novou červenou turistickou značku. Cesta stoupavým traverzem obchází Malý Horhan ze severu a vede do sedla mezi oběma Horhany. V sedle je rozcestí. Jedna cesta spadá na jih do údolí, další pokračuje severním traverzem Vyškovského Horhanu.

Hřebenem vede chodníček v borůvčí-čučoriedí zarůstající pasekou. Následuje les a **hraniční kameny** bývalé čs.-polské hranice. Úsekové kameny mají pod ČS. letopočet 1920, pod P. letopočet 1923. Za slunného počasí jsem pomalu stoupal. Necítil jsem se dobře. Téměř až po hodině jsem přešel malé kamenité pole na hřebeni a dosáhl nevýrazného vrcholu na jinak neplochém hřebeni. Ve 12:25. **VYŠKOVSKYJ HORHAN** je vysoký 1439 m. Na hřebeni vrcholu je palouk, na obou svazích les. Výhledy nejsou.

Sestup zpět do sedla mi trval jen půl hodiny. Ze sedla jsem sestupoval na jih dobře vyjetou svážnou cestou. Potok tekł nejdříve vedle cesty, pak částečně po ní. Dostal jsem se do údolí klesajícího na východ a ústícího do údolí z osady Sloboda. Toto údolí je silně poznamenáno přívalem vody. V celé své šířce 10 až 20 metrů je bez vegetace, jen hlína a obnažené kameny. Povalují se v něm naplavené klády, pařezy, odpadky, především všudypřítomné PET láhve. Před ústím do údolí ze Slobody začínají nad pravým břehem louky. Na louce jsem zahlédl části malého lyžařského vleku.

Ve 14:40 jsem byl zpátky v domku. Unavený. Kolega se vyhříval na slunku. Kolem poletoval a ocáskem sekal žlutobříchý **konipas-trasochvost horský**. Pokusil jsem se z hotelu zatelefonovat do Ust'-Čorne. Zase bez úspěchu. Zaplatil jsem další noc v domku. Stejnou cenu. Hospodář opět vyráběl ručně šindele. Tentokrát mu ještě pomáhal mladý muž. Zašli jsme na boršč do restaurace, dostali jsme houbovou polévku. Byla drahá a nechutnala nám. Po ní mě opět prohnalo. V 19:30 jsme začali balit na odchod následujícího rána.

V noci

v útrokách klidno. Nerušený spánek.

18.6.2004 pátek

V 6:20 z postele. Počasí bylo pěkné. V 8:20 jsme byli na cestě údolím dolů do **Synevyrské Poljany**. Nic nejelo, nebylo co zastavit. V Poljaně jsme se dozvěděli, že jediný autobus odjíždí v 6 hodin ráno, tedy že už je dávno pryč. Zastavili jsme mikrobus s příjemným mladým párem. Jeli do Mižhirje, proto nás vysadili na křižovatce v Synevyru. Peníze za svezení odmítli. Směrem ke Koločavě jsme šli jen kousek. Vzal nás další mikrobus s nápisy firmy VolksWagen. Byli to veselí mladí muži provádějící pro tuto firmu servis. Byli z většího města na jihu u Tisy. Když nám přešla přes cestu milá černá kočička, řidič zastavil a vypnul motor. Čekal, až nešťastím poznamenaným místem přejede jiné vozidlo, jehož řidič nic netuše převezme neštěstí na sebe. Pak jsme teprve pokračovali v cestě. Tento **pověřivý postup** nám byl později ústně potvrzen jako samozřejmý.

Nechali jsme se vysadit okolo 9:45 v **KOLOČAVĚ** u školy. I mladí muži odmítli za svezení peníze. Koločava se rozkládá na ohromném katastru v kotlině údolí Terebly a na loukách a v údolích východně od ní. Má osm tisíc obyvatel. U velké školy stojí na výrazném místě nízký sloup s bustou Ivana Olbrachta. Na sloupku jsou ukrajinský a český nápis. Vstoupili jsme do školy. Ve vstupu jsou zarámovaná pravidla pro otce a pravidla pro žáky. Obě vycházejí z psychologie. Žádná ideologie či byrokratismus. Vlevo od vstupních dveří je za stěnami **Muzeum Ivana Olbrachta**. Ve škole bylo poměrné ticho, byl tady konec školního roku. Příští týden v úterý budou rozdána

vysvědčení, v pondělí bude volno. Jedna paní se nabídla, že nám zavolá průvodkyni muzeem. Po čase přijela na kole paní Natalija Tumarec, kterou jsme už znali z pořadu v České televizi. Otevřela muzeum a začala formálně výklad. Český. Poprosili jsme ji o neformální výklad. S úctou vyprávěla o Ivanu Olbrachtovi, o jeho rodině a přátelích a o jeho působení v Koločavě. Upozornila nás na zprávu z českých novin o 27 četnických kulkách v těle Nikoly Šuhaje, kterého zabil někdo úplně jiný. Historie samotného muzea má dvě etapy. První etapou je Ivan Olbracht, bojovník proti křivdám kapitalismu. Od roku 1996 druhá etapa, pravdivěji ukazující zašlou skutečnost. Vstupné do muzea je dobrovolné. Dali jsme 10 hřiven.

Paní nás pozvala na kávu do kamenné bývalé četnické stanice z dob československé Podkarpatské Rusi, u které kdysi ležel zabítý Nikola Šuhaj. Spolu s manželem ji koupili a přestavují ji na hotýlek s restaurací. Přestavují ji doslova vlastníma rukama. Zrovna na ní pracovali její manžel a oba synové. V už upravených prostorách začali pořádat diskotéky pro místní mládež. Na dvoře postavili záchodky, které prý u mládeže vyvolávají veselí. Nejsou turecké. Jsou sedací a chlapi mají korýtka. Paní si stěžovala na překážky, které jim klade starosta obce.

Vyprávěla nám zajímavé věci. Například o dvou bratrech, z nichž jeden jako přesvědčený komunista zakládal v Koločavě po válce kolchoz a stal se jejím starostou, zatím co druhý bojoval v řadách **Ukrajinské povstalecké armády** (UPA). UPA usilovala o samostatnou Ukrajinu v jejich etnických hranicích. Bojovala proti Sovětskému svazu. V tomto úsilí považovala fašistické Německo za svého spojence. O to snáze ji Sovětský svaz po válce postavil mimo zákon. Bojovala do roku 1947. Nebrala zajatce, zabíjela a ničila. Odvety bývaly podobně kruté. V přilehlých polských Bieszczadach se dosud nepodařilo osídlit kraj, ve kterém po válce Poláci vypálili rusínské vesnice.

Některé skupiny UPA se pokoušeli probojovat Československem do západních okupačních zón Německa. Byli známi jako benderovci. Většina příslušníků UPA byla buď zabita, nebo zatčena, nebo se vzdala. Zmíněný příslušník UPA byl vězněn 25 let. Teď je generálem nynější ukrajinské armády.

Současné vnitropolitické prostředí paní Tumarec vyhovuje lépe než prostředí sovětské. Má možnosti uskutečňovat své záměry.

Vyprávěla o židech v předválečné době. Její teta sloužila v židovské rodině, kam jí dopomohl Ivan Olbracht. Vzpomínala na tyto židy jako na lidi pořádkumilovné a lidumily. Mezi nimi a její tetou se vytvořil blízký vztah. Podle vyprávění paní Tumarec: Když byli židé Maďary shromažďováni k transportu na smrt, místní lidé s nimi převážně sympatizovali. Po zmizení židů se starali v rámci možností o jejich majetky, později o hroby jejich předků.

Ve 12:30 jsme se vydali na další cestu. I když je v mapách mezi Koločavou a Německou Mokrou značena silnice, není průjezdná. Podle doporučení jsme se dali kolem pošty a kostela směrem do sedla Prislop. I když měla pošta mít otevřeno, byla zavřena. Paní ze sousedního domu nám doporučila počkat, že si pan poštmistr jen odskočil. Během našeho čekání přišla stará paní s něčím v ruce. Když zjistila, že pošta je zavřená, hned odešla. Po marném čekání jsme odešli i my.

Přešli jsme kolem kostela a malých provozoven, jejichž část vypadala jako činná. Dostali jsme se do kilometru dlouhé ulice lemované převážně zděnými domky s přilehlými zahradami. Z některých na nás volaly děti Ahoj! Nebyli jsme prvními Čechy, kteří tudy procházeli. Řada domků začala po nějakých kilometrech řádnout, před námi se objevily kopce. Dostali jsme se do údolí lemovaného svahy. Dále v něm stály domy. Po dotazu na cestu jsme opustili silnici a dali se cestou pod ní, která nám měla zkrátit serpentýny silnice. Zděné domy byly postupně vystřídány dřevěnými. Nakonec jen sem tam usedlost. Cesta citelně stoupala. Zpět na silnici se připojila až v dohledu sedla Prislop. Silnice v tomto úseku nevypadala lépe než vodní erozí poznamenaná svážná lesní cesta. Pro automobily byla neprůjezdná.

Mapa uvádí nadmořskou výšku **sedla PRISLOP** 1000 m. Možná jde jen o odhad. Sedlo je v hřebenové ose dlouhé a volné. Stojí v něm kříž. Po obou stranách jsou vysoké kopce. Za námi přišel do sedla mladý pár. Pokračovali nahoru na sever. Šli kosit louku. Poradili nám sejít do Německé Mokré přímo dolů kolem potoka. Bylo oblačno až zataženo. Na výhledy opar. Ze sedla bylo vidět kotlinu Koločavy. Na východě bylo vidět jen kousek zalesněného příkrého údolí.

Za sedlem jsme se spustili chodníkem dolů. Silnici jsme nechali po levé straně. Sešli jsme k potoku. Chodník vedl kolem potoka a neustále jej přetínal. Postupně se chodník změnil v cestu a v potoce přibývalo vody. Přeskokování potoka po kamenech přecházelo v brodění v možnostech našich pohorek. Při posledním překonávání potoka jsem byl uveden do polohy na čtyřech a jen desetiny vteřiny rozhodly o tom, že mi neuplavala čepice, které se na předkloněné hlavě nelíbilo. Bylo to však už poslední překonávání potoka. Blížili jsme se k říčce Mokrance.

Mokranku jsme přešli po mostě, deskách na rouře plynovodu. Předpokládáme, že roura součástí plynovodu není. Plynovod v tomto místě totiž vede. Následuje brána chráněného území a první domky vesnice **NIMECKA MOKRA**, i v naší poměrně nové mapě ještě uváděné jako KOMSOMOLSK. Je to přímá prašná ulice s alejí nízkých stromků. Po severní straně ji lemuje řada stejných domků s přilehlým malým pozemkem, všechny ve stejné vzdálenosti od sebe. Jeden nebo dva domky scházely. Dověděli jsme se, že je odnesla přívalová voda. Domky jsou dřevěné, ve středu střechy mají stříšku nad komínem. Asi z dob černé kuchyně, kdy byl takto odváděn kouř z otevřeného ohniště. Domky na protější straně ulice pravidelně rozmístěny nejsou. Tvzení, že Německá Mokrá se svým pořádkem, dědřením u obyvatel po rakouských předcích, odlišuje od Ruské Mokré a ostatních vsí na Zakarpatí, se nepotvrdilo. Naopak jsem měl pocit, že dlouhá koločavská ulice, kterou jsme sem přišli, byla upravenější. Všimli jsme si starého kamenného kříže s německým nápisem.

Kolega zavětil pivo. Vstoupil do toho, co tady označují za bar, naše označení by bylo občerstvení nebo bufet. Označení hospoda mi neseď. Naprostá čistota, stoly a židle s lehkou kovovou konstrukcí, umělohmotné potištěné prostírání, světlé zdi nevytvářejí atmosféru hospody. Pouhá přítomnost nálevního pultu hospodu nedělá. Časem vyšla vedoucí občerstvení za mnou ven a ptala se, jestli jsme Češi a jestli nemáme v Ust'-Čorne známé. Když jsem odpovídal kladně, pověděla mi, že máme tady počkat až známí z Ust'-Čorne pro nás přijedou. Bylo kolem 18:30.

Později jsme se dozvěděli, že vedoucí občerstvení je učitelkou v Ust'-Čorne. Naše hostitelka v Ust'-Čorne na základě telefonátu spolehlivého a vytrvalého administrátora hotýlku v Mižhirji požádala v pátek dopoledne své žáky a své kolegyně z Německé Mokré a z Ruské Mokré, aby, jakmile uvidí dvě individua, která by mohla být českými turisty, je zastavili a jí zatelefonovali.

Před 19. hodinou vedoucí se svou školou povinnou dcerou začaly počítat židle a prostírání, utírat stoly a podlahu. Čekali jsme venku. Dal se s námi do řeči muž silně poznamenaný alkoholem. Odběhl domů a přinesl staré černobílé fotografie. Nebylo mu dobře rozumět. Pochopili jsme, že se asi jedná o jeho německé nebo rakouské příbuzné.

Když čekání trvalo dlouho, začali jsme mít obavy z toho, kde budeme moci postavit stan, a vydali jsme se pěšky. Přímá ulice horní části Německé Mokré skončila. Domy pokračovaly dále. V jednom místě byl mezi nimi stylově upravený nápis Deutch Mokra – Nimecka Mokra. Po stovkách metrů jsme usoudili podle hodnot čísel domů, že už jsme v **RUSKÉ MOKRÉ**. Šli jsme dále, obloha byla stále tmavší. Zastavit a poprosit o odvoz nebylo koho. Nic nejelo. Najednou proti nám zastavila lada, vystoupil syn hostitelky s přítelem a se svým malým synovcem.. A už jsme se vezli.

Ve 20:30 jsme byli v Ust'-Čorne. Výborná večeře, teplá sprcha, pohodlné a prostorné ubytování, léky proti průjmům - více jak litrová sklenice borůvek-čučoriedok nakládáných v alkoholu a pilulky. Okolo 23. hodiny jsme zalehli.

19.6.2004 sobota

Naši hostitelé pocházejí ze Zakarpatí, v Ust'-Čorne se ale ocitli na umístěnkou po ukončení studia. Na rozdíl od paní Tumarec v Koločavě jim lépe vyhovoval sovětský režim ve své závěrečné formě, který, i když byl režimem silně omezujícím, proti současnosti představoval jistotu a pořádek.

Pohromou pro povodí **Teresvy** a jejich přítoků byla **povodeň v roce 1998**. Poškodila nebo odnesla domy, především však zničila silnice, telefonní a elektrická vedení a úzkokolejnou železnici. Poškodila továrnu. Domy si dali lidé do pořádku sami. Elektrická vedení byla obnovena. Telefonní vedení jen provizorně. Do Ťačivského okresu se dosud obtížně **telefonuje**. Je takřka nezbytné užít klasickou impulsní volbu čísla namísto dnes už v Česku převážně užívané tónové volby. Silnice byly obnoveny navezením dostupných zemin a hornin. Při obnově silnic je pozornost věnována zabezpečení břehů řek. Povrch silnic zatím upravován není. Úzkokolejná železnice už asi obnovena nebude. V poškozené továrně provoz obnoven nebyl. Úzkokolejnou železnici provozoval lesoděvařský kombinát, zaměstnávající více jak 3 tisíce lidí. Obhospodařoval rozsáhlou plochu lesů a zpracovával dřevo z nich. Osobní vlak jezdil po úzkokolejce jen jednou denně. Přesto měl i jídelní vůz. Nyní se u bývalého železničního nádraží obnovuje zpracovávání dřeva.

Povodňový příval v roce 1998 přišel v noci a náhle. Voda vystoupala do povodňové hladiny během několika minut. Přitom v Ust'-Čorne prý nějak zvláště nepršelo. Podle nepotvrzených zpráv došlo v době povodně k zemětřesení. Objevila se domněnka, že zdroj vody nebyl v mracích, ale že voda byla vytlačena ze země. Takové mohutné vývěry by ale musely zanechat stopy v podobě kráterů a jiných otvorů.

Povodní byla Ust'-Čorna několik dní odříznuta. Poněvadž byla zaplavena i pekárna, chleba se pekla doma. Zásobování chlebem organizoval místní katolický kněz obojího ritu, řeckého i římského, Peter Krenický, původem Východňár ze Slovenska. Po několika dnech se jako první náznak zájmu okolního světa objevil vrtulník.

Škola v Ust'-Čorne má všechny 3 stupně. Na Ukrajině je povinná **školní docházka** 11 let. V Německé Mokré má škola jen 2 stupně. Žáci 3. stupně dojíždějí buď do Ruské Mokré nebo do Ust'-Čorne. Školní rok začíná začátkem září jako u nás, končí ale dříve, okolo 21. června. Žákům nejnižších tříd končí ještě dřív. 21. červen je však smutným výročím napadení Sovětského svazu, tedy i Ukrajiny, fašistickým Německem, vysvědčení se proto vydávala až 22. června.

V **UST'-ČORNE** je nemocnice, lékárna, pošta. Obchod s ovocem a zeleninou. Potravinové obchody moderní úpravy s bohatým sortimentem zboží. Ovesné vločky opět jen v jednokilovém balení. Výborný kabernet z vinic u Tisy. V obchodě se smíšeným zbožím sladkosti, drogistické zboží, barvy-laky, železářské zboží, papírnické, kýčovitě ozdobě a další. „Bary“, tedy občerstvení. Občerstvení, které provozuje dcera naší hostitelky, je zaměřeno na děti a mládež. Je to tak trochu cukrárna.

Za humny vesnice u břehu Teresvy stojí pekárna, kde se ve dne v noci peče chleba. Bílý a šedý. Zdejší šedý svou chutí převyšuje šedý jak koupěný v Mižhirji, tak v Kvasech. Chleba se dá koupit přímo v pekárně. Ne vždy je obojí. Pec je obsluhována ručně. Viděl jsem vsázení dlouhou lopatou.

V pekárně, v občerstveních, v obchodech, na poště, všude jsem viděl pracovat jenom **ženy**. Měl jsem pocit, že se muži flákají, předvádějí se a shromažďují v hospodě. Že by demence z alkoholu selektivní podle pohlaví? Jednou z vyjímek byl náčelník horské služby v této oblasti, inteligentní a pružný muž, pohybuující se po vesnici na kole-bicykli.

Bylo pěkné počasí. Na malém prostranství ve středu obce několik lidí prodávalo venku jako na trhu. Pocházelo tam dost lidí, moderní prodejny potravin byly spíše prázdné. Zato ve smíšeném zboží bylo stále dost zákazníků, především zákaznic. „Bary“ také nezely prázdnou.

Hostitel nás zavezl kousek do údolí říčky Brusturanka tekoucí přes Lopuchov, k jezu postavenému po válce. Z něj se odváděla voda na turbínu elektrárny, která byla zdrojem elektřiny do doby, než byla do oblasti elektřina přivedena. Pak elektrárna zanikla. Kousek pod jezem jsou peřeje, které byly nebezpečným místem pro voraře při splavování dřeva.

Večer jsem se vydal směrem na poloninu Krasna. Okolo potoka cesta nevede. Při hledání jiné cesty jsem objevil chodník nad levým břehem potoka, začínající na okraji vesnice. Jeho nástup je tak příkrý, že jsem si občas bezděčně pomohl rukou. Dále je stoupání mírnější. Chodník vede nevýrazným žebrem. Vystoupal jsem na horní konec žebra. Přes stromy jsem viděl kousek poloniny, chodník se ztrácel. Pro nedostatek času jsem se vrátil.

Příkrý dolní konec chodníku byl pro mne neschůdný bez toho, že bych nezašpinil kalhoty jízdou po zadku. Objevil jsem traverzový klesající chodník k potoku. Dostal jsem se na cestu nad levým břehem potoka, která by mohla být tou správnou cestou na poloninu. Přichází se k ní mezi dřevěnými domky bývalých lázní, ještě dříve kasáren.

20.6.2004 neděle

Hned ráno jsem na dvoře potkal starší paní. Přišla řeč na návštěvu kostela. Když jsem se přiznal, že jsem nevěřící, dívala se na mne zle. Vždy přece musí být nějaký vedoucí. Nad obcí starosta, nad Ukrajinou prezident, nad všemi Bůh.

Hostitel nám ukazoval jako zajímavost obce vodopád na potoce zpod poloniny Krasna. Vodopád je součástí regulace potoka. Za výtokem z údolí si potok vytvořil náplavový půlkužel. Bez umělého přímého koryta po vrchu půlkužele by stékal po jeho bocích. Regulace byla vybudována v době, kdy Ust'-Čorna byla československá. Je dosud v dobrém stavu.

Nad regulovaným korytem potoka je další památka na zašlé časy. Na dobu následující po československé. Dřevěné domky byly postaveny po zabrání Maďarskem jako kasárny. Po válce sloužily jako klimatické lázně. Po povodni v roce 1998 v nich byli ubytováni lidé, které povodeň vyhnala z jejich příbytků. Nyní část domků slouží dosud k bydlení, část pustne.

Na rozdíl od soboty byla v neděli ráno vesnice liduprázdná. Usadil jsem se na klidném místě na západním okraji vesnice. Když ke srážnému chodníku, kterým jsem včera nedokázal sestoupit, přišel starší muž, se zájmem jsem pozoroval, jestli jím půjde a jak. Muž v černých šatech, s holí z ulomené větve v levé ruce a s ošátkou, pravděpodobně na houby, v pravé ruce, zcela jistě chodníkem vystoupal. Ze vzdálenosti několika desítek metrů to dělalo dojem, že stoupá kolmo vzhůru.

Bylo nádherné slunečné počasí. Občas zaznělo krátké zvonění kostelních zvonů. Buď svolávání na mši nebo ohlašování určitého stadia probíhající mše. Za Sovětského svazu **kostely** pustly, byly ničeny nebo užívány k jiným účelům. V Ust'-Čorne jsou nyní nejméně dva kostely. Jedním je malý dřevěný pravoslavný. Je tak malý, že při mši věřící stojí venku. Hned pod ním je zatím jen v hrubé stavbě zděný kostel. Před ním schránka na peněžní sbírku. U schránky nápis jak ukrajinský, tak německý. Německému nápisu jsem se podívil. Potomci rakouských osadníků přece nejsou pravoslavní. Bylo mi řečeno, že lépe je dát peníze pravoslavnému kostelu než hospodě.

V kraji, kterým jsme procházeli, se vyskytují tři tvary **křížů**. Kromě jednoduchého římskokatolického dva tvary křížů se třemi příčnými břevny. Jeden tvar má spodní břevno šikmé, druhý všechna tři vodorovná břevna rovnoběžná. Vysvětlení se nám nepodařilo získat. O kříži se šikmým břevnem se domníváme, že je pravoslavný. Ten třetí kříž je pravděpodobně řeckokatolický.

V katolickém kostele se slouží v neděli dvě mše, stejně jako na Moravě. Malá a hrubá. Mše začínají podle **místního**, nikoli podle **kyjevského času**. Všechn život v horách Zakarpatí probíhá podle místního času. Místní čas je časem na 15 stupni východní délky, tedy na poledníku procházejícím Jindřichovým Hradcem. Je to tedy stejný čas jako v Česku. Zakarpatský místní čas respektuje výmysl letního času, je tedy beze zbytku totožný s časem v Česku. Zakarpatí je přitom polohou blíže spíše 30 stupni východní délky, podle kterého na celé Ukrajině oficiálně platí kyjevský čas. Kyjevský čas rovněž respektuje přechod na letní čas. Údaje v autobusových a železničních jízdních řádech jsou v kyjevském čase. Lidé ovšem udávají odjezdy v místním čase. Většinou s přesností půl hodiny až hodina. Nevypadá to tak, že by železniční nebo autobusové spoje nejezdily na čas. Pro lidi však čas nemá cenu. Na vlak či na autobus chodí i více jak půl hodiny předem.

S nádobami na **odpadky** jsme se setkali jen v hotelu v Mižhirji a v hotelu pod Synevyrským jezerem. Jinak v obcích žádné odpadkové koše, kontejnery nebo popelnice nejsou. Za humny Ust'-Čorne na pravém břehu Teresvy je skládka odpadu. Až přijde velká voda, tak jej odnese.

V noci

pršelo.

21.6.2004 pondělí

V 6:20 z postelí. Stejně jako v předcházejících dvou dnech bohatá snídaně. Loučení. V 7:50 autem na bývalé železniční nádraží. Zataženo. Výstup na hřeben související s poloninou Svydovec, jak je v našem českém průvodci celá tato skupina polonin označována, začíná svážnou cestou, pokračuje serpentýnovým chodníkem na louku na okraji hřebene. Následuje mírné stoupání už hřebenem ještě několika lukami, většinou však lesem. Na loukách na sebe upozorňovaly plně rozkvetlé až odkvétající **upolíny-žitohlavy** pro mne neobvyklé výšky až snad 70 cm. Těsně pod vrcholkem, který malým kuželem vyčnívá z hřebene, je salaš. Byla opuštěná. Začíná polonina. Potkali jsme pasáka se psy, hlídajícími stádo koz a ovcí. Kolem jednotlivých vrcholů hřebene vede traverzový chodník. Takto jsme obešli i výrazný vrchol **Stohy**. Kousek pod hřebenem je na jižní straně další salaš. Kouřilo se z ní. Vrchol Tempa byl na obzoru. Začal se halit do mraků.

Chodník dosud traverzující nevýrazné vrcholy hřebene přejde do mírného sedla a dále už stoupá hřebenem. Stoupající hřeben má v jednom místě prodlevu, jakoby vrcholek, pak stoupá dál. V poslední třetině stoupání na Tempu jsme už byli v mraku, v mize. Vrchol **TEMPY** nám v mize připadal naprosto plochý. Vytáhli jsme kompas. Kolega se chtěl hned napoprvé vydat po vyjetých kolejích. Já se držel spíše toho, co vypadalo trochu jako hřeben. Tento hřeben však zatáčel nesprávným směrem. Když jsme se vydali po vyjetých kolejích, po zhruba stovce metrů nabraly správný směr a při prořídnutí mlhy to vypadalo, že jsme skutečně na hřebeni. K tomu se začala sporadicky objevovat značka.

Přestože jsme byli v mlze, na závětrné severozápadní straně byla tráva téměř suchá. Pojedli jsme. Hřebenem tady vede pouhý chodník. Pak následuje cesta, traverzující hřeben ze severozápadu. Na ní jsme vyšli z mlhy. Otevřel se výhled. Před námi na severu hora Podpula s poloninou Šasa, na obzoru Horhany. Vpravo na východě hora Unharjaska s poloninou Svydovec. V místě tohoto větvení hřebene rostlo vzácné horské kvítko. **Velké bílé květy**, mezi asi pěti úzkými okvětními lístky mezery. Alespoň jeden okvětní lístek býval poškozen. Květ na tenkém asi 20 cm dlouhém stonku byl nakloněn tak, že rovina květu byla téměř svislá. Okolo stonku rostly dva úzké listy.

Hřeben k Unharjasce je plochý, severní svah je ovšem srázný. Necelý kilometr za větvením hřebene je na něm na jižní straně **pramen**, ze kterého se dala nabrat voda hrnkem. Bylo asi 16 hodin. K jihu klesají spásané louky jsou snad bez jediného keříčku. Severní svahy vymodeloval ledovec. Jsou prudké, někde nebezpečně srázné. Vytvářejí pod hřebenem kotly, většinou s jezírky. Je do nich krásný pohled. Široká cesta, sporadicky značená, traverzuje vrcholy **UNHARJASKA** (1707 m) a **TROJASKA** z jihu. Z Trojasky odbočuje na sever hřeben k Horhanům. Za Trojaskou jsou na severním okraji hřebene plošinky. Bylo 18:20. Na hřebeni dále před námi byla mlha. Na horní plošince jsme postavili stan. Na spodní plošince bylo jezírko napájené sněhovým polem. Časem přišla mlha i sem a začalo pršet. Ve 20.20 jsem zalehl.

22.6.2004 úterý

Ráno nízká oblaka. Občas se převalila přes hřeben a tím nás zahalila do mlhy. Kousek od nás se na hřebeni páslo **stádo polodivokých koní**. Nedalo se k nim přiblížit na více jak pár desítek metrů. Pak prchali. Bylo jich několik desítek kusů. Byla mezi nimi hříbata. Ve stádu docházelo k potyčkám doprovázeným ržáním. Možná mezi hřebci.

Vyšli jsme v 7:50. Vrchol Blyzncyja byl v mracích. K místům, kde jsme nocovali, se ze salaše na severní straně přihnalo stádo koz a ovcí a začalo se tam pást. Polonina pokračovala dále. V těchto místech by měla mít název **POLONINA SVYDOVEC**. Mraky postupně stoupaly, občas zasvitlo slunko.

Stoupání na Blyzncyju začíná v sedle nad **turistickým střediskem Darhobrat**. Tvoří jej budovy pod hřebenem a lyžařské vleky k hřebeni. Stoupání na Blyzncyju je dlouhé. Ve 13:05 jsme dorazili na vrchol **BLYZNYCJA**, 1880 m vysoký. Pobývala na něm skupina 28 studentů botaniky a biologie z Minsku, s nimi jeden přednášející jako vedoucí. Byli na prázdninovém výletě. I když byli **Bělorusy**, hovořili mezi sebou rusky. Podle nich v Bělorusku hovoří mezi sebou bělorusky jen malá část obyvatel.

Na Zakarpatí lidé mezi sebou **hovoří rusínsky nebo ukrajinsky**. Dobře rusky znají lidé vzdělaní nebo ti, kteří se z nějakého důvodu v životě s ruštinou setkávali.

Ve 13:35 jsme vrchol Blyzncyju opustili. Na následující vrchol se nám nechtělo stoupat a obešli jsme jej ze západu citelně klesajícím traverzem. Dostali jsme se až nad sedlo pod tímto vrcholem. Tam jsme narazili na cestu, která tento vrchol mírným stoupáním traverzuje z jihu. Cesta přechází v chodník nad malými vegetací porostlými ssuťovisky a začínajícím lesem. Chodník se tratí v travnatém prameništi. Několik stovek metrů dál bylo vidět jazyk mladých smrků okolo rýhy, který dosahoval téměř k hřebeni. Za prameništěm jsme našli chodníky, které k němu vedou. Pokračují přes rýhu s potůčkem a dále mezi smrků jako chodníky vyšlapané skotem. Ty se brzy ztratily. Přešli jsme několik potůčků a dali se nahoru k hřebeni.

Hřeben klesá. Nad námi na něm stála mohyla z kamení. My jsme se však vydali pod tuto mohylu, narazili na vyjeté koleje a jimi kousek klesali. Ukázalo se, že vedou na jih někam do údolí potoka Vel. Trošťanec. Vrátil jsem se na hřeben. Cesta jím vede od kamenné mohyly. Klesal jsem hřebenem směrem k údolí Černé Tisy. Na konci poloniny zatáčí cesta dolů lesem do Kvas. Sestup je strmý a dlouhý. Pro unavené nohy náročný. Nad Kvasy jsou louky, na nich usedlosti.

Na Zakarpatí jsem všude **zdravil** Dobry den!, Dobre rano!, Dobry večer!. Na české Pomáhej Pán Bůh! lidé vždy odpověděli. Hovor jsem začínal Probačte, my je Čechy, s ostravským tvrdým y. Tím jsem se předem omlouval za potíže při dorozumívání a za to, že se budu pokoušet hovořit rusky. V nejednom případě oslovený spustil česky. Tak se stalo i tady. Kolega dostal v češtině nezbytnou informaci, kde je ve Kvasech čepované.

Moravské **Děkuju** je blízké ukrajinskému Ďakuju s přízvukem na druhé slabice. Prosil jsem slovem Prošu.

Nakonec jsme se dostali k potoku a po cestě s ním souběžně na asfaltovou **silnici**, na Zakarpatí neobvyklé šířky a kvality povrchu. Pravděpodobně šlo o úsek postavený nově po povodni. Tato silnice je důležitým dopravním spojem. Byli jsme v obci **KVASY**. Došli jsme tam nějak mezi 16:30 a 17:00. V hloubce pár metrů pod silnicí hučela **Černá Tisa**.

Po silnici kousek dolů jsme došli k doporučenému hotelu. Byl ještě ve výstavbě, má být moderní. Usadili jsme se u stolů venku pod přístřeškem, kolega si dal pivo. Pojedli jsme. Pár desítek metrů od nás bylo vidět koleje a nástupiště.

U nástupiště stály dvě přízemní budovy. V té bližší je prodejna potravin. V ní byli kromě prodavače další tři muži. Popíjeli. Kolega, netuše nic zlého, se zeptal na možnost ubytování. To neměl dělat. Jeden z chlapů nám v krátkých přestávkách mezi bohatýrským škytáním – čkal -nabízeli ubytování u sebe. A už jsme se ho nezbavili. Tvrdil o sobě, že je policistou a že původem je Rus. Další budova u nástupiště je nádražní budovou **železniční zastávky** Kvasy. Je zde pouze průjezdní jedna kolej o širokém rozchodu, trať není elektrifikována. Usoudili jsme, že by bylo pro nás dobré odejet ještě teď večer v 19:33 do Lazeščyny. Za pokladním okénkem seděl železničář, starý muž. Hned nám nabízel prodej jízdenek, i když do odjezdu vlaku bylo více jak hodinu času. Prý, abychom včasné koupení jízdenek stihli.

Vydali jsme se kousek níže do středu Kvas na autobusovou zastávku, jestli snad nepojede autobus. Mohli jsme se jenom ptát. **Autobusové zastávky** nebyvají na Zakarpatí označeny, jízdní řády jsme na nich neviděli nikde. S jízdními řády autobusů nebo maršrutek jsme se setkali pouze v budovách autobusových nádraží. Poseděli jsme v kiosku, kde nabízeli láhvové pivo a škálu obarvených, ochucených a nabublinkovaných vod podobně jako

v Česku. S otravným chlapem v závěsu jsme se vraceli na nádraží. Od naléhání přešel ke strašení, jakému riziku se cestováním vlakem vystavujeme. U Romů bývá při neúspěšném naléhání vyhrožování druhým stadiem. Ke třetímu stadiu, k bezmocnému proklínání, otravný chlap nedošel.

Před 19. hodinou jsme se vrátili na nádraží. Tam už čekala spousta lidí, většinou mládež. Domníval jsem se, že čekají na **vlak**, který přijede před tím našim. Čekali na ten náš. Jízdenka byla levná, 1,75 hřivny. Objevili se dva mladí muži, z nichž se jeden za pobytu v Česku naučil češtině. V návaznosti na strašení otravným chlapem i on nás upozorňoval na možnost krádeží během spaní venku.

Motorová jednotka v sestavě motorové vozy na koncích a dva vozy mezi nimi přijela i odjela podle jízdního řádu. Vůz je širší, jak se na širokorozchodnou trať sluší, a asi o třetinu delší než dlouhé vozy na Českých drahách. Prostor vozu, kromě oddělení plošin, není dělen. Sedadla jsou dřevěná. Nevšiml jsem si na nich vandalských poškození. Mezi sedadly je ve všech směrech dostatek místa. Cestujících bylo málo. Pár cestujících mělo objemnější zavazadla. Pravděpodobně se množství a rozměrům zavazadel nekladou meze. Mladík cestující s děvčaty nás zdvořile požádal, jestli by si nemohl na chvíli půjčit naši mapu.

Údolí Černé Tisy až po Jasyňu značně stoupá. Tomu odpovídala malá rychlost vlaku. U všech ústí tunelů stála ozbrojená stráž v pořadové poloze „na rameno zbraň“. Po zastávce Svydovec následovalo nádraží v Jasyňu. Z vlaku působila **Jasyňa** městským dojmem. Několik budov o jednom nebo dvou patrech, tovární budovy.

Okolo 20:15 jsme vystupovali v **LAZEŠČYNĚ**. Železnice stoupá obloukem kolem vsi. Pokračovali jsme po cestě dále podél ní. Vlevo koleje, za nimi vesnice, vpravo okrajové usedlosti. Pozorovali jsme, jak náš vlak na druhé straně údolí hlasitě nabírá výšku k překonání hřebene Karpat. Po zatočení tratě na most přes údolí naše cesta sestoupila k hlavní cestě údolím potoka Lazeščyna. Proti toku potoka jsme došli na konec vesnice k bráně **národního parku**. Příslušný mladý pracovník měl také jazykovou přípravu v Česku. V aktivní znalosti trochu pokulhával, rozuměl však velmi dobře. Zaplatili jsme za předpokládaný pobyt v parku v rozsahu dvě noci, tři dny. A to už jsme jeden den usmlouvali. Skutečnost pak byla ještě o den kratší. Platili jsem jako cizinci. Za jednu osobu jsme platili: Za stanování tento večer ještě ne v jádru parku 0,5 hřivny. Za každý další den 3 hřivny, za stanování jednu noc 2 hřivny.

Na cestě údolím za branou parku byl ještě chvíli pohyb lidí, motorek a vozidel směrem k vesnici. Ve 21:15 jsme si všimli po levé straně stříšky nad studánkou a chodníku na plošinku nad ní. Tam jsme postavili stan. Původně jsem šel do potoka namočit prádlo a umýt se, nakonec jsem se okoupal. Až za tmy, okolo 22 hodin, jsem zalehl.

23.6.2004 středa

Vstal jsem v 5 hodin. Pral jsem, zašival, uklízel. V 6:55 svit slunka dosáhl i místa, kde jsme nocovali. Vzbudil jsem kolegu. Vyšli jsme v 8:10. Abychom neodbočili do nesprávného údolí, dívali jsme se do mapy. Potkali jsme v protisměru starého pána, který se nám pochlubil, že je znalcem Karpat a napsal o nich knížku. V 9:00 jsme došli k opuštěné stavbě hotelu (turbázy) pod Hoverlou. Naproti stavby je usedlost rekreačního typu, v ní paní a několik psů a koček. Ještě níže na louce tábořiště sestávající ze zachovalých malých dřevěných chatek. V některých byli ubytováni mladí lidé.

Trasa na Hoverlu vede po cestě kolem staveniště hotelu. Na jejím dolním začátku se vyskytují různé žluté značky. Cesta nejdříve prudce stoupá. Vede lesem, zprvu mladým. Trápilo nás slunko, vyhledávali jsme stín. Ve starším lese, kde stoupání už není prudké, je zachovalé dobré zelené značení. Je důležité, protože upozorní na odbočku doprava, od které cesta téměř nestoupá. Je to úsek dost dlouhého pouhého přibližování k Hoverle. Na dalším stoupání je výrazný chodník vlevo od v tom místě ještě nevýrazného hřebene. Chodník se napojuje na cestu zprava z lesa na louku, na které o pár stovek metrů dále stojí salaš. Je odtud výhled na Hoverlu. Trasa brzy cestu opouští a pokračuje doprava na hřeben krajem lesa chodníkem přímo nahoru. Objevují se zelené značky. Po dosažení hřebene se stoupá svážnou cestou lesem hřebenem na spodní okraj poloniny.

Při vstupu na poloninu se otevřel pohled do severozápadního kotle pod vrcholem Hoverly. Nad vrcholem se držela oblaka. Polonina je v těchto místech porostlá nízkými keři podobnými jalovci-borievke, ale nepíchavými. Výše je borůvčí-čučorie die. Borůvky byly teprve ve stadiu květu. Borůvkám prorážely tuhé lístky rostliny zakončené trojicí květních kalichů tmavočervené barvy. S velmi malou pravděpodobností může jít o druh lýkovce. Tyto **květy** vytvářely celé koberce. Jejich krásu doplňovaly velké bílé květy se žlutým terčem uprostřed. S malou pravděpodobností může jít o druh koniklece. Stoupání poloninou nabírá na prudkosti. Chodník se mění na kamenité cestičky. V jednom místě vyvěrala malým praménkem voda. I když se na západ od nás tyčil Petros 2020 m vysoký, odbočky chodníku k němu jsme si nevšimli.

Blížili jsme se k úpatí vrcholového kužele Hoverly. Na polonině Boržava i na poloninách od Tempy po Blyznycju jsme viděli drolivou horninu. Jihozápadní sráz vrcholového kužele Hoverly je tvořen plotnami. Vyšlapaným kamenitým pásem chodníčků lemovaným bílými kvítky, kolem tabule sdělující nadmořskou výšku 1900 m jsme začali stoupat. Na vrchol pod mrakem jsme dorazili ve 14:00.

HOVERLA 2060 m vysoká je nejvyšší horou Ukrajiny. Podle toho to na ní vypadá. Vykovaný trojzubec, znak Ukrajiny, svatý obrázek, katolický kříž věnovaný Mnichovanem, diplomovaným inženýrem pocházejícím z Ukrajiny, a jiné památníky. Celý plochý vrchol udusaný, nikde ani travička. Zastihli jsme tam asi dvě desítky lidí, převážně mládež. Přicházeli z východní strany. Zahlédl jsem dívku křížovat se před svatým obrázkem.

Ve 14:25 jsme vrchol opustili. Už při vstupu na něj jsme šli kolem necelý metr hluboké jámy vyhloubené ve skále vrcholu. Při odchodu z vrcholu jsme šli okolo další. Jsou to pozůstatky **opevnění z bojů z let 1916 a 1917**, kdy se Rusové za Brusilovovy ofenzívy snažili probojovat na západ. Až po Čornu horu se nalézají okopy, jámy, zdi z kamení a po 90 letech dosud zachovaný ostnatý drát. Na vrcholu Hoverly slouží zmíněné jámy k odhazování odpadků.

Na sestupu z kužele Hoverly směrem na jih jsme narazili na první **hraniční kámen** bývalé československo-polské hranice. Dále jsou po hřebeni zachovány téměř všechny tyto kameny a podílí se na vzledu poloniny. Minuli jsme tabulku s údajem 2000 m, pak tabulku s údajem 1900 m. Na této straně má vrcholový kužel výšku téměř 200 m. V sedle pod Hoverlou jsme byli ve 14:45. Uvařili jsme si oběd.

V následujícím úseku nemá polonina výrazných vrcholů. Chodník vede hřebem v nadmořské výšce okolo 1800 m. Až po vrásu s vrcholem Turkul. Pod ní se chodník větví na chodník hřebem a západní traverz. Zvolili jsme traverz. Procházeli jsme koberci už zmíněné tmavočervené květiny prorůstající borůvkám-čučoriedím. Když jsme začali stoupat do plytkého sedla severně od samotného vrcholu **Turkul**, narazili jsme na potůček ze sněhových polí a na koberec **šafránu-krókusov** na vlhké půdě kolem. Okolo 18 hodin.

Hřebenový i traverzový chodník se opět spojují v jeden, který traverzuje vrchol Turkulu z východu. Byl přerušen sněhovým polem. Nechuť jít sněhovým polem vedla kolegu k výstupu po kamenech na vrchol Turkulu. Sněhové pole bylo pravděpodobně zbytkem sněhového převisu. Na konci spadalo téměř kolmo dolů. Obešel jsem je z jihu. Vzápětí byl chodník přerušen dalším sněhovým polem. Tentokrát již v prudkém srázu. Blíže byl horní okraj pole. Avšak suchá tráva, ze které teprve nedávno odtál sníh, byla snad stejně tak hladká jako sněhové pole samo. Musel jsem sněhové pole podejít. Chodník pak dále traverzuje Turkul za klesání do sedla. Před sedlem se spojuje s výraznějším chodníkem, který traverzuje vrchol z druhé strany. Kolegův přechod vrcholem byl asi obtížný, protože chvíli trvalo, než se kousek pod vrcholem objevil.

Na východ od následujícího výrazného sedla jižně vrcholu Turkul je rozsáhlá plošina porostlá kosodřevinou. Pod sedlem nad plošinou je jezírko, které je napájené sněhovým polem, a kousek východně jezírka ve svahu výše než je hladina jezírka vyvěrá vydatný **pramen** studené vody.

V 18:30 jsme byli u jezírka. Na palouku v kosodřevině už stály stany. Postupně přicházeli další turisté. Postavili jsme stan. Voda v jezírku byla tak teplá, že sváděla ke koupání. Přesto jsme to nezkusili. Slunko bylo nízko, bylo chladno. Uspokojovalo nás, že hřebeny všech hor v dohledu jsou níže než my. Ve 20:45 jsem skončil zápisky.

V noci

jsem spal výborně.

24.6.2004 čtvrtek

Když jsem v 5:35 vylezl ze stanu, právě vycházelo slunce. Kousek slunka se už ukazoval nad nějakým horským hřebem. Bylo jasno, bezvětrí, bohatá rosa, chladno. V 7:40 jsme začali stoupat zpátky do sedla. Chodník dále k Čorne hoře většinou vrcholy traverzuje a to ze západní strany. Východní svahy jsou převážně srázné. Na západních svazích klesá polonina dost hluboko. Pak následují jehličnaté lesy. Je jimi porostlá rozvětvená síť údolí přítoků Bílé Tisy. Viditelnost byla průměrná, byl opar. Tvořila se oblačnost.

Zhruba v polovině vzdálenosti od Turkulu po Čornu horu přechází traverzový chodník prameniště. Některé z několika **pramenů** jsou dostatečně vydatné.

Ve 12:40 jsme vystoupali na **ČORNU HORU** 2020 m vysokou. Na vrcholu stojí zřícenina nedostavěné astronomické observatoře rozestavěné Poláky před 2. světovou válkou. Nepěkné zasmetěné místo. K tomu tam ještě obtěžují ovádi. Pojedli jsme a ve 13:30 vrchol opustili.

Polonina Čornohora je vysoký hřeben, který na jedné straně prudce končí Hoverlou a na druhé straně podobně prudce končí Čornou horou. Sestup z Čorne hory na jih začíná polem velkého kamení. Následují už zmíněné nepíchavé keřky podobné nízkému jalovci-borievke a brzy chodník vstupuje do kosodřeviny. Po dalším, už mírnějším klesání se objevují první smrky. Nízké, z návětrné strany téměř bez větví. Následuje těžký smrkový les.

Při pohledu shora jsme předpokládali, že brzy po vstupu do těžného lesa budeme odbočovat na boční hřeben v západním směru. Ve skutečnosti se ještě několik stovek metrů klesá lesem po staré státní hranici, než chodník odbočí západoseverozápadním směrem. Starou hranici dále pokračuje už jen travou porostlý průsek. Odbočivší chodník klesá lesem, až vyjde na louku. Tam už je hřeben za dobré viditelnosti zřetelný.

Po pár stovkách metrů je vlevo, na jihu, salaš. Neviděli jsme žádnou cestu, kterou by se dal vozem odvážet ze salaše sýr. Na salaši se popíjelo. Na kolegovo Ahoj! se ozvalo česky Jak se máte?. Zvali nás, avšak o opilou společnost jsme nestáli a kolega navíc spěchal. Chodník pokračuje dál hřebem, lesem i po paloucích. Přešli jsme náš poslední vrcholek. Za ním jsme vstoupili na louku. Chodník zabočil trochu vpravo, což odpovídalo mapě. Vešel do lesa a začal strmě klesat. Stejně jako dosud, i tady byly stopy podkov. Usoudili jsme, že sýr ze salaše odnáší kůň. Občas se objevila možnost zmírnit si klesání serpentýnou. Už téměř dole nás jedna taková serpentýna zavedla k potůčku. Okolo něj, už po cestě, jsme sešli do údolí potoka **Velykyj Balzatul** v místě, kde stojí salaš se zchátralými chlívky pro krávy.

Po krátkém mytí a praní jsme se kolem salaše vydali dolů údolím. Dva **výrostci** ze salaše nás tentokrát nežádali o žvýkačky, ale o cigarety. Před námi bylo asi 15 kilometrů. Zpevněná cesta vede vedle plytkého koryta s vodou hučící peřejemi. Palouky, kterými jsme cestou prošli, se daly spočítat na prstech jedné ruky. Na jednom stála chalupa, podle vzledu užívaná k rekreaci. Jinak bylo údolí zalesněno. Na jednom palouku jsem si uvařil večeři. Svítilo slunko.

Okolo 18. hodiny jsme došli k soutoku Vel. Balzatulu s potokem Stohovec. Od tohoto soutoku má potok název **Bílá Tisa**. Udělali jsme si malou přestávku. Nejdříve kolem Balzatulu přijelo nákladní auto. Řidič nás nechtěl vzít a odkázal nás na auto, které jede za ním. Za ním přijel jeřáb k nakládání klád. Řidič nám vyhověl slovy „Když chcete...“ Pod sedačkou s hydraulickým ovládním jeřábu byla plošina. Na ní už cestovali dva muži. Hodili jsme krosny na plošinu a vylezli si. Drželi jsme se, čeho se dalo, kolega navíc uhýbal kývajícím se řetězu. Cestou jsme přibrali ještě další cestující. Za vozidlem se vydatně zvedal bílý prach. Vezlo lesní dělníky do vsi Hoverla. Tedy ne

do okresního města Rachiv, jak by si přál kolega. Před okrajem vsi **LUHY** je závora. Tam jsme se nechali vysadit. Krosny byly šedé od prachu a špinavé od skvrn hydraulického oleje na plošině. Podobně upravení jsme byli i my. Ušetřili jsme si však asi 6 km šlapaných unavenýma nohama. To, co bychom šlapali asi 1,5 hodiny, trvalo na plošině autojeřábu jedoucího výmoly poloviční dobu.

Před závorou je lesní školka. V ní pracovali dva muži a mladá žena. Dovolili jsme si tam postavit stan. Muži si na zkoušku řekli o 10 hřiven. Když jsme projevili ochotu je dát, snížili to na 5 hřiven. Jeden z nich slíbil, že nás ráno vzbudí na autobus, že bydlí hned kousek od školky.

Snad polovinu plochy školky tvoří louka. Večer ještě přijel vůz s koňmi pro seno. V Bílé Tise jsme se okoupali a já oholil. Nad poloninou Čornohora trčel vysoký kupovitý oblak. Protivně štípaly večerní malé mušky. Po 21. hodině jsme před nimi zalezli do stanu.

V noci

jsem špatně spal. Bylo mi horko.

25.6.2004 pátek

V 5:05 jsem vylezl ze stanu. Kousek za stanem doplňoval už plnou trávnicí muž, který nám večer slíbil, že nás ráno vzbudí. Chystal se splnit svůj slib ve 4 hodiny místního času, podle kterého žije. Jasno, bohatá rosa. Šel jsem nahoru údolím hledat vodu. Pod stříškou byla voda kalná. Nabral jsem z potoka tekoucího svahem z lesa. Jak se ukázalo v láhvi, byla také trochu kalná. Přesto jsme ji bez úhony pili.

Vyšli jsme v 6:20. Obec **LUHY** byla zatím ještě tichá. Došli jsme k ústí potoka Hoverla protékajícího stejnojmennou vsí. Poněvadž jsme měli dost času, pokračovali jsme Luhy dál. Začali se objevovat lidé. Stará žena šla do Bílé Tisy pro vodu. Najednou, snad během pouhé minuty, zalilo údolí slunko. V 7 hodin jsme došli do místa, které vypadalo jako ústředí obce. Prodejny, hospoda, zdravotní středisko. Shromažďovaly se ženy i nějaký ten muž.

Kolem 7:20 přijel menší **autobus**. Nerozuměl jsem kolegovi, že koupil jízdenku i mi. Kolega zaplatil 3 hřivny. Pohotový řidič toho využil a žádal 3 hřivny i po mně. Tak jsme koupili 3 jízdenky za 1,42 hřivny. 1,5 hřivny zůstalo řidiči. Autobus se brzy zaplnil. Mladší ženy pouštěly starší sednout. Muži od chlapců po staré se tak nechovali. Kolega uvolnil místo. Když jsem vstával já, ženy mě posadily zpátky. Jak bych už byl kmet. V maršrutce z Mižhirji do Synevyrů jsem takové potíže neměl. Asi jsem ještě nevypadal tak ztrhaně. Všem **výmolum** řidič nemohl vyhnout, autobus se pěkně houpal. Pár desítek metrů jel povážlivě nakloněn na jednu stranu. Obávali jsme se defektu vzdušnice kola nebo destrukce pérování. Tlučení a vrzání dosedajících pružin pérování bylo součástí jízdy. Z naprostého klidu ostatních cestujících jsme usoudili, že pojedeme dále. Zastávky byly velmi časté. V údolí Bílé Tisy na sebe navazovaly obce **Breboja, Bohdan, Vydrička a Rostoky**. Občas jsem z okna zahlédl patrovou novostavbu.

V 9 hodin jsme dojeli na autobusové nádraží v **RACHOVĚ**. U pokladen bylo psáno, že **autobus** Jasyňa – Užhorod odjíždí v 9:05. K pokladnám přišel muž a ptal se, jestli někdo nechce jet na Užhorod. Ukázalo se, že je řidičem. Vypsal nám každému jízdenku z datem, číslem spoje a místem začátku a konce cesty, ale bez udání ceny. Platili jsme 20 hřiven, což odpovídalo délce jízdy a tabulkovému ceníku na jízdence.

Vyjeli jsme v 9:15. Původně byl náš autobus moderním dopravním prostředkem veřejné dopravy. Jenže už byl v provozu na výdrž. Koberečky pryč. Z lávky nad sedadly, kde původně bylo individuální osvětlení a přívody vzduchu přímo nad sedadla, teď zely prázdné otvory a trčely dráty. Motor umístěný vzadu nebyl nijak tichý. Bylo však v autobuse čisto. Cestující se cestou měnili. Někdy byla obsazena téměř všechna sedadla. Autobus se vyprázdnil před železničním nádražím v Mukačevu. Do Užhorodu jsme jeli už jen 4 cestující. Cestou lidé nastupovali v místech, kde nebylo žádné označení zastávky. Vždy zamávali. Vystupujícím řidič ochotně zastavil tam, kde si to přáli.

Z Rachova jsme jeli tímtéž silničním tahem, který vede přes Kvasy. Silnice však byla horší. Užší a s horším, i když asfaltovým, povrchem. Po podobných **silnicích** jsme dojeli až do Užhorodu. Asfaltované byly také některé ulice v Mukačevu a v Užhorodě. Jinak byly ulice, kterými jsme projížděli městy k autobusovým nádražím, pouze zpevněné. S výmoly.

Prvním větším městem byl **Velykyj Byčkov**, nejnižnější místo cesty. Také tam bylo nepříjemně horko. Následovalo město **Teresva** na stejnojmenné řece tekoucí z Ust'-Čorne. Tady byla Teresva klidnou plytkou řekou v širokém šterkovém korytě. Stejně pak vypadaly Terebla a Rika. Kousek dál okresní město **Ťačiv**. V **Chustu** byla delší přestávka. U autobusového nádraží postávali taxikáři a nevtíravým způsobem nabízeli své služby. Pak jsme projížděli **Vinogradiv, Berehove, Mukačevo**.

Projížděli jsme oblastmi nejdříve s rumunským a pak s maďarským vlivem. V rumunské oblasti stál větší počet rodinných domků v typickém moldavském slohu, téměř všechny ve stejném stupni dokončení. Úplná hrubá stavba. Jsou cihlové na rozdíl od dřevěných, které znám z 80. let 20. století z rumunského Moldavska. Od Chustu připomíná občanská architektura slovenskou.

V 16:15, po sedmi hodinách, jsme přirazili na autobusovém nádraží v **Užhorodě**. Vyměnili jsme zpátky hřivny. **V kurze 6,28 hřivny za euro**. Vracel jsem více jak 100 hřiven. Pro nedostatek drobnějších bankovek euro mi chtěla paní zbytek hřiven vrátit. Požádal jsem ji o směnu toho zbytku za US dolary. Byla ochotná i schopná. Zůstal jsem jí dlužen 2 kopějky. Desetikopějku odmítla. Brala to s přehledem a humorem.

16:50 letního kyjevského času.

Přechod na SEČ.

15:50 letního SEČ.

V 15:50 měl odjíždět autobus SAD Prešov do Prešova. Protože však ještě nebyly všechny cestující na místě, odjeli jsme s pětiminutovým zpožděním. Kromě jednoho Slováka a nás jelo asi deset Ukrajinek. Téměř všechny vystoupily asi 100 m za hranicí ve Vyšném Nemeckém. Účelem jejich cesty mohlo být převážení zboží.

Pasová a celní kontrola časově probíhaly podle jízdního řádu autobusu. Ukrajinský pasový úředník ověřil v autobuse totožnost a odnesl pasy. Od kolegy a mne si vzal druhé vyplnění tiskopisu, který jsme vyplňovali při vstupu na Ukrajinu. Ukrajinská celní kontrola se nekonala. Slovenská pasová kontrola proběhla podobně jako Ukrajinská. Celníci na slovenské straně nechali odnést zavazadla na celnici a formálně prohlédli autobus. Nevšimli jsme si, že by Ukrajinkám zavazadla prohlíželi. Při pohledu na naše zaprášené krosny bylo jejich první otázkou, jestli jsme jezdili stopem. Pak se ptali, kde všude jsme byli. Nakonec je zajímalo, jestli nemáme drahé fotografické kamery. Do krosen se obezřetně nepodívali, aby si nezkazili chuť k večeři.

Autobus, kterým jsme měli jet do Košic, stál při našem příjezdu už v Sobranciach, ale internetový IDOS nám vybral přestup až na jedné křižovatce za nimi. Jízdné úseku Užhorod – státní hranice mělo zvláštní tarif. Jízdné od Sobranciec do Košic autobusem SAD Michalovce stálo 100 Sk. Čtvrtinová vzdálenost z Užhorodu na křižovatku za Sobrancami stála 68 Sk. Za krosnu do Košic jsme platili 8 Sk, za krosnu z Užhorodu 30 Sk. V obou autobusech byly jízdenky vystaveny počítačovou pokladnou.

Když jsme kolem 17:30 čekali v otevřené rovině na košický autobus, bylo sice zataženo, ale klidno. Cestou do Michaloviec se zvedl silný západní vítr. V Michalovciach ležely pod stromy ulámané větve. V 19:20 jsme vystupovali v Košicích. Začínalo pršet, pak přišla bouřka a přšlo až do odjezdu rychlíku ve 22:20. V úschovně shledal naše krosny těžšími 15 kg. Špína a pohorky něco váží. Rychlík byl přistaven už nějaký čas před odjezdem. Uložili jsme se jako snad jediní cestující ve voze. Trochu jsme ocenili vstup do Evropské unie. Při cestě tam nás obtěžovala pouze slovenská pasová kontrola, ve vlaku ještě stojícím v Horním Lidči. Teď při návratu pouze česká pasová kontrola, ve vlaku stojícím ještě v Púchově. Vlaky, včetně dalšího mezistátního přípoje, jely na čas.

LITERATURA

Kleslo Michal, Brandos Otakar: ZAKARPATSKÁ UKRAJINA. Vřesina, 2002.

Jovbak Vasil: PODKARPATSKÁ RUSJ - ZAKARPATSKÁ UKRAJINA. Kroměříž, 2001.

Kusala Jaroslav: PODKARPATSKÁ RUS, turistický průvodce. Lysá nad Labem, 1997

TOPOGRAFICKÁ MAPA 1:100000, oddíl Mežgorje. Kijevskaja vojenno-kartografičeskaja fabrika, 2002.

TOPOGRAFICKÁ MAPA 1:100000, oddíl Rachov. Kijevskaja vojenno-kartografičeskaja fabrika, 2002.

TOPOGRAFICKÁ MAPA 1:100000, oddíl Volovec. Kijevskaja vojenno-kartografičeskaja fabrika, 2002.

Modlík Tomáš, Juříčková Taťána: UKRAJINŠTINA / ЧЕСЬКА МОБА . Bučovice, 1998.

Leška Oldřich, Savický Nikolaj, Šišková Růžena: MLUVNICE SOUČASNÉ UKRAJINŠTINY. Euroslavica, 2001

Randuška Dušan, Križo Milan: CHRÁNENÉ RASTLINY. Bratislava, 1983